LEI 100

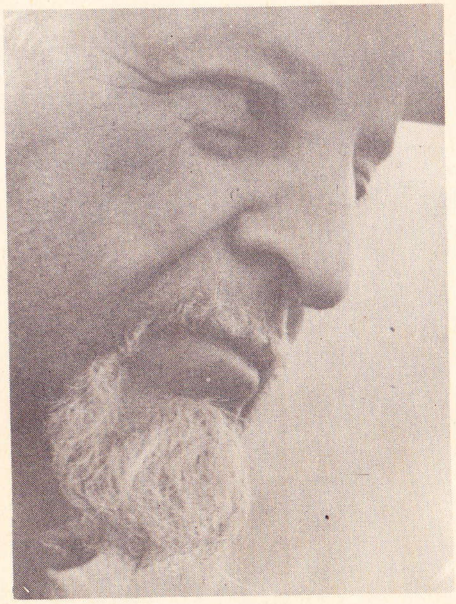

...pentru a învăpăia țara într-o posibilă schimbare la față de un alt tip și a o face să înflorească stilistic trebuie să treacă neapărat un curent de înaltă tensiune prin noi toți și în special prin tineretul român.

De unde ?

Desigur, de la unii din marii noștri morți eminenți. Dar și de la unii din marii noștri vii, dacă mai sînt. Și noi avem încredințarea că, ascunși în matricea poporului, ei sînt" !

PAUL EVERAC

ISBN 973-95134-4-1

PAUL EVERAC

REACȚIONARUL

EDITURA ROMÂNUL

Paul Everac

REACŢIONARUL

eseu moral-politic

Editura ROMÂNUL
Bucureşti — 1992

Coperta : NICOLAE SÎRBU

CÎTEVA PRECIZĂRI

Paul Everac, pe numele său adevărat Petre Al. Constantinescu, e născut în 1924 la București. Pînă spre douăzeci de ani, a locuit la Arad, unde părinții săi, Alexandru și Eugenia, erau profesori de liceu. A absolvit Facultatea de Drept din București în 1947. A lucrat apoi în contabilitate, muzeistică, avocatură și protocol, pînă în 1959 cînd abordează cariera literară, unde se impune de la început, devenind în curînd un membru marcant al Uniunii Scriitorilor, uneori cu atribute de conducere. Domeniul său predilect a fost și este dramaturgia, dar a abordat constant și alte genuri literare. De-a lungul anilor, a fost răsplătit cu diverse premii.

Nu a avut activități politice sau în administrația culturii. Nu a fost membru al partidului comunist român. Totuși, pentru calitățile sale cultural-literare și cetățenești, s-a bucurat din partea orînduirii socialiste de o largă prețuire, deși a fost în mai multe rînduri interzis sau eliminat de pe scenă.

Din opera sa, extrem de bogată și variată, amintim piese ca : Simple coincidențe, Camera de alături, Baletul electronic, Urme pe zăpadă, Iancu la Hălmagiu, Un fluture pe lampă, Viața e ca un vagon, A cincea lebădăd, Un pahar cu sifon, Cartea lui Ioviță, Beția sfîntă, Cititorul de contor, Ape și oglinzi, Piatră la rinichi, Ordinatorul, Sculptură în os. *Cîteva importante piese* (Solul, Raza, Costandineștii) *își așteaptă — publicate — întruchiparea scenică. Paul Everac are și un volum de poezii și vreo trei de proză, printre care și culegerea satirică* Ședința balerinelor, *ce s-a bucurat de un mare răsunet. A fost foarte prezent, pînă nu de mult, la Radio și Televiziune, cu scenarii de teatru și intervenții culturale.*

Dintre studiile teoretice și eseurile sale, amintim volumele : Despre inteligență, Dialoguri contemporane, Unde merge teatrul românesc ?, Martor cu păreri proprii.

A desfășurat o largă activitate publicistică, astăzi și mai prolifică, ce poate fi urmărită și apreciată în mai multe reviste, și în primul rînd în cele ale Editurii noastre : Românul, Magazin Cultural, Ultima soluție. *Mai colaborează, constant sau sporadic, la* Timpul, Libertatea, Ordinea, Curierul național *ș.a. Nu are nici azi vreo înregimentare politică.*

Eseul Reacționarul, *pe care ni-l propune acum, este o ambițioasă încercare de sinteză în ordine politică și morală, ce se revendică de la o anumită continuitate, ilustră, a gîndirii românești conservatoare.*

Deși nu împărtășim întotdeauna afirmațiile radicale ale autorului, care își învăluie dragostea de țară și de neam în asprimea unor judecăți reci, ce contrariază uneori orgoliul național nu numai la nivelul

stărilor emotive primare, chiar dacă ele — judecățile — concordă cu multe alte păreri ale unor mari gînditori români, al căror patriotism nu poate fi nici el pus la îndoială, ne-am hotărît totuși să publicăm această insolită carte a colaboratorului nostru apropiat, pentru limpezimea tăioasă și incitantă a demonstrației, ca și pentru dorința de „schimbare la față“ cuprinsă în ea.

Sîntem conștienți de riscurile unei asemenea „terapii de șoc“ în plan moral, după ce decenii întregi am fost învățați să privim spre noi înșine cu un fel de idolatrie, veselă și păgubitoare. Încercînd o repunere a lucrărilor în matca lor firească, Paul Everac excelează, de astă dată, prin minimalizare, negație, contestare. Dar „provocarea“ lui, chiar dacă adeseori excesivă, este — credem — preferabilă narcisismului nostru tradițional, cel puțin ca punct de plecare pentru o dezbatere de proporții, cu adevărat fertilă, în care vedem implicate conștiințele cele mai lucide ale României de azi și de mîine.

În definitiv, numai popoarele realmente puternice își pot îngădui să se privească atît de necruțător, iar noi, românii — dacă e să ne referim fie și numai la „momentele“ Dimitrie Cantemir și Emil Cioran — am dovedit că avem această forță regeneratoare.

Și-apoi, chiar dacă analiza lui Paul Everac ar fi sută la sută exactă ori, dimpotrivă, chiar dacă soluțiile sale de viitor ar fi idilice, incomplete sau de-a dreptul false, tot n-am avea motive de disperare. Pentru că, așa cum spunea cîndva Sartre, întotdeauna se mai poate face ceva din ceea ce alții au făcut din tine.

EDITURA ROMÂNUL

Predoslovie

Vom încerca în cele ce urmează să definim poziţia poporului român în contextul lumii şi, plecînd de aici, unele dezvoltări ce i le întrevedem.

Vom încerca să fim atît de obiectivi cît ne stă în putinţă.

Pentru aceasta vom elimina toate *parti-pris*-urile decurgînd din calitatea noastră etnică de român ortodox, cu ascendenţă pur românească, cu căsnicie românească şi descendenţi români. Vom jugula orice coloratură sentimentală ce decurge de aici.

Ca lucrul să fie posibil, nu vom încerca să ne dăm *superiorităţi* de ordin calitativ în nici unul din aspectele privind naţiunea sau religia ; după cum nu vom da pas nici *inferiorităţii* faţă de alte etnii, culturi sau confesiuni.

Superioritatea sau inferioritatea presupun o înşirare pe o albie calitativă anume, într-o direcţie univocă. Noi nu avem convingerea că există o asemenea direcţie, una şi singură.

Cu alte cuvinte, noi socotim că o națiune poate să fie *mai mult* ca alta într-o privință și *mai puțin* ca alta într-o altă privință. Dar trebuie să se aleagă foarte exact privința de departajare. Și trebuie să se admită că ea nu e singura.

Sînt multe privințe și nu se știe exact care dintre ele prevalează. După cum nu se poate ști dacă au sau nu vreun termen final. Sau măcar o matcă de desfășurare preferențială. Tot ce putem conveni să spunem e că o națiune e *altfel* decît o altă națiune, la fel o religie, ferindu-ne să le clasificăm. Și ferindu-ne să creăm priorități calitative.

Alți gînditori, mult mai calificați decît noi, au făcut încercarea de a privilegia poporul român, punîndu-i calitățile specifice în față, justificîndu-l în eventualele sale defecte, scormonind în zona lui abisală pentru a descoperi o matcă pilduitoare, analizîndu-i limba și moravurile, pentru a-i surprinde conotații dătătoare de valori și înțelesuri ascunse, bogate. Așa au procedat, printre cei mai importanți, Lucian Blaga și Contantin Noica. Făcînd incursiuni analitice cu mari aparențe de intuiție obiectivă, ei au scos la lumină trăsături care, în chip de contrapartidă la aparente lipsuri, dădeau avantaj românismului și ortodoxiei. Avantajarea acesteia din urmă a luat la D. Stăniloaie proporții dogmatice.

Dimpotrivă, filosofi de genul Emil Cioran capitalizează în special lipsurile și neajungerile românilor la un ideal de prezență în istorie cu orice preț și prin orice mijloace. Ei văd prezența românească drept inactivă pînă la un prag catastrofal și țin de rău

poporul român pentru lipsa lui de izbucnire patetică, iar religia pentru amorfismul ei conservativ.

Noi nu vom lua atitudine inculpînd sau disculpînd, fiindcă noi nu credem într-o asemenea culpă.

Și nu vom încerca să dăm avantaje valorice absolute, fiindcă noi nu credem într-o axiologie unitară, nici în rang moral, nici în rang politic.

Noi nu vom fi în stare să vorbim de o țară ca de un model fiindcă e mai mare, nici fiindcă e mai puternică, nici fiindcă e mai bogată. În ordine comensurabilă, sigur că o țară produce mai mult decît alta, sau vinde mai mult, sau locuitorii ei cîștigă mai mult decît ai altora, sau consumă mai mult decît alții. Noi nu vom opera niciodată cu criteriul proteinelor ingerate, cu numărul de mașini pe cap de locuitor ori cu numărul de medici sau teatre al acelei țări, pentru a judeca valoarea ei moral-politică. Ori valoarea ei în general.

Noi vom fi foarte încurcați încercînd să definim această valoare. Noi nu știm încă, la această vîrstă, care e valoarea supremă, care e punctul axiologic dominant. De-aceea credem că vom lucra mai ușor dacă vom arunca, pentru beneficiul discuției, orice idee de axiologie și ne vom muta mai degrabă într-o fenomenologie care, definind însușirile unei națiuni sau dinamica sa, nu le va fixa accente axiologice, nu le va lăuda sau ponosi în raport comparativ cu alte națiuni, fiindcă va refuza să creadă că vreuna are monopolul superiorității și va înlătura orice criteriu unic de evaluare, înlocuindu-l cu criterii multiple. Se vor pune astfel în vedere, din aproape în aproape, asemănări și deosebiri, dar nu preferințe ontologice

încărcate de valori aparte, invidie sau jenă în fața a ceea ce nu sîntem, privilegierea vreunei funcții moral-politice pînă a deveni exclusivă, sau măcar hegemonică.

Cu alte cuvinte, noi românii putem avea mai mult petrol sau mai puțină lînă decît alții, putem munci mai neproductiv sau viețui mai dezorganizat decît alții, dar nu sîntem mai buni sau mai răi, mai deștepți sau mai proști, mai fericiți sau mai nefericiți decît alții, fiindcă, pe acest din urmă tărîm, nu există un criteriu hotărîtor, o ordine anume care să determine superioritățile.

Mai mult decît atît : o anumită superioritate a cuiva într-un domeniu are un corelativ care ar putea să-i dea lipsuri sau diminuții într-altul, să-l facă suferitor, într-un fel, din cauza excelenței sale într-un alt fel.

Un criteriu pe care-l vehiculează cei mai mulți dintre sociologi cu încredere în pertinența lui e ideea progresului. Ea se lasă destul de ușor definită în ordinea tehnică și științifică, în avantaje marcante de civilizație și confort, dar nu poate fi cuprinsă în sfera moral-politică decît forțînd nota. Și asta pentru că nu există criterii care să judece progresul în aceste domenii, decît dacă le postulăm din capul locului, punînd convențional termenul la o *anumită* mentalitate socială și denigrînd pe cele așezate la distanță de ea.

Dar o asemenea determinare e factice.

O cultură echivalează altă cultură, un anumit fel de a fi social e la fel de îndreptățit, sub specia existenței, ca și un altul. Numai accentul axiologic le

desparte. Dar acesta e pus de obicei arbitrar. Și e pus de cei care își arogă, cu drept sau nu, o anumită superioritate moral-politică, sprijinită îndeobște pe avantaje materiale, dacă nu chiar pe forță.

Vom eluda deci din capul locului ideea de progres atunci cînd vom dori să ne judecăm așezarea în lume.

Noi nu avem încredințarea progresului.

Noi știm că lumea merge într-o anumită direcție mărindu-și componentele de confort și de temeritate în fața naturii, sporindu-și ingeniul de a obține avantaje asupra ei, dar nu numim acest lucru progres.

Alți gînditori, mult mai abilitați decît noi, vorbesc și de o devastare progresivă a naturii, de un *regres* al posibilităților și perspectivei, ca și al standardelor moral-spirituale ; ei au preconizat chiar o *creștere zero*, pentru a mai putea ține lumea într-un ecosistem echilibrat. Alarmele prea-dezvoltatului Apus sînt tot mai dese, ca și nevroza lui întemeiată pe nevoia de cuceriri tot mai mari și mai senzaționale, care să-i asigure preponderența. Există, așadar, oameni care, plecînd de la această nevroză, ca și de la secătuirea resurselor naturale și de la caracterul oarecum apocaliptic al dezvoltării și de la tensiunile inter-umane generate de ritmul vieții moderne, contestă ideea unui progres real și adînc, avînd, ca și noi, o neîncredere totală în univocitatea sa. Ei ar dori mai degrabă, în locul acestei goane, apropiate de alienare, o complinire mai mult morală în sînul genului omenesc.

Gîndul lor nu este foarte departe de al nostru. Şi el ne va conduce la unele concluzii privind poporul român.

Cei ce ne vor vedea contestînd progresul aşa cum este el definit în mod curent ; înmulţind şi egalizînd criteriile de apreciere a unei comunităţi, în loc de a o clasifica hotărîtor ; şi refuzînd chiar ajutorul unei axiologii în conspectarea fenomenalităţii unui popor între alte popoare, ca şi cînd o asemenea axiologie nici n-ar exista în mod legitim, — ne vor trata drept *reacţionar*.

Şi poate nu vor greşi prea mult.

I

Unele capcane ale lumii

1. O predicație a demersului util

Să ne reamintim că, după o definiție clasică, linia dreaptă e drumul cel mai scurt între două puncte. Între două puncte se pot da, așadar, un număr mare, cvasi-infinit de linii curbe, dar o singură linie dreaptă, care reprezintă deci economia cea mai mare în ordinea-spațiu și, fiindcă vorbim de parcurgerea unui drum, și în ordinea-timp.

Natura nu a afectat linia dreaptă decît lumii anorganice și anume cristalelor. În momentul în care începe organicul, linia dreaptă e învăluită, curbată, modulată în fel și chip. Viața nu se poate restrînge sau exprima prin linii drepte, care rămîn cazuri aparte, stadii parțiale, ci în fiecare organism se rotunjește ceva, abătîndu-se de la geometria cristaliferă.

Organismul procedează prin creșteri, în general indeterminabile, în timp ce lumea anorganică are forme prestabilite, ușor de înscris într-o anumită configurație. Putem spune că organicul, prin crește-

rea sa, e iniţial o sfidare adusă ordinei, un deranjament al geometriei.

E de asemenea o sfidare adusă şi economiei, căci pluriformul mobil tranşează asupra schemei celei mai restrînse şi mai statice, creează abundenţe şi risipe, excrescenţe şi turgescenţe, rupînd linia demersului celui mai strict. Natural că şi organicul are forme sau tinde spre forme ; numai că aceste forme, mult mai complicate, nu stau în loc şi nu se înscriu în nici o geometrie, — geometria rămînînd un caz ideal, teoretic, al înscrierii lor. Ele frămîntă şi permută forma, o *dospesc* pentru a spune astfel, în încercarea de a atinge conturul final, şi el oarecum aleatoriu în cadrul unui model dat. Există deci o oarecare economicitate şi a formei organice, dar ea nu este riguroasă ; impresia pe care o dă viaţa este, dimpotrivă, de risipă, de lipsă de economicitate şi, pînă la un punct, de lipsă de rigoare.

Omul, produs suprem al lumii organice în ce priveşte complexitatea resorturilor sale, a anulat în sine geometria strictă a liniei drepte şi a oricărei linii ideale, conturîndu-se real într-un compozit care, fără a-şi părăsi modelul geno şi feno tipic, modulează în interiorul lui într-un mod oarecum imprevizibil. El rămîne organic în abundenţele şi risipele dezvoltării sale care ies din canonul unei tipicităţi stricte, şi desfid economia.

În fazele mai de început, această dezordonată abundenţă nu-şi căuta nici o justificare : omul trăia în virtutea faptului că trăieşte. Dominant la el era să izbutească să trăiască, învingînd toate adversităţile.

Pe această matcă au început să se înscrie *demersurile utile*, acelea care îl puneau în situaţia de a se apăra, de a-şi asigura subzistenţa, de a spori, de a-şi proteja progenitura. Utilul şi-a făcut loc în sculele şi instrumentele lui, apoi în anumite proceduri şi comportamente, apoi în ticluirea unor poziţii mai avantajoase faţă de semenul şi persecutorul său, faţă de concurentul său la mîncare şi la viaţă.

Utilul a început să sape astfel o matcă a unor comportamente preferenţiale, de o cît mai mare economicitate a mijloacelor în raport cu scopul propus, care a rămas : eficienţa în faţa adversităţii, a necunoscutului. Mijloacele au început să se selecteze şi să creeze cu încetul o metodologie a demersului util.

Prin această metodologie, inteligenţa omului, dezvoltîndu-se, a început la rîndul ei să elaboreze o mai bună aşezare a sa în lume, o sporire a gradului său de siguranţă şi de confort, o strategie ameliorată a apărării şi atacului şi a elaborat chiar o teleologie, adică o viziune a scopului pentru care vieţuieşte şi în favoarea căruia şi-a căutat mijloacele cele mai adecvate.

Încetul cu încetul, deci, în hăţişul comportamental al omului făcut din stări emoţionale şi trăiri disparate, dezordonate, în vălmăşagul aleatoriului contingent, al întîmplării de viaţă, a început să se decupeze cu tot mai multă pregnanţă *demersul util*, acela care îl ducea spre scop pe calea cea mai scurtă, economisind cît mai mult efort, şi care avea să devină traiectoria majoră a dezvoltării sale.

Omul a început să-şi raţionalizeze efortul, să-l înscrie în moduli comportamentali şi să tindă spre

o maximă economicitate a acestora. El a început să însumeze abilitățile tehnice primitive în legi și să elaboreze, prin studierea minuțioasă a acestora, știința.

El a izbuitit să abstractizeze contingentul și să gîndească concepte matematice pure și figuri geometrice pe care, încetul cu încetul, le-a investit operațional.

Deși viața omenirii a fost dezordonată, o matcă de ordonare se impune totuși și aceea este în direcția sporirii spectaculoase a raționalității de tip științific, cu complicații și conotații arborescente, născătoare a unor profuzii de tehnici și tehnologii, toate în vederea unei eficiențe sporite în raport cu ceea ce natura, sau universul, oferă ca posibilitate.

Omul și-a dat ca misiune găsirea căilor celor mai eficace și a celor mai economice de exploatare a naturii și universului, cu tot ce acestea conțin, inclusiv semenii săi.

El a dezvoltat pe lîngă matca *trăitului*, care continuă să fie dezordonată, plurimorfă, în mare parte aleatorie, o matcă a *gîndirii rațional-abstracte*, implacabile în stringența ei, în care totul se înlănțuie în judecăți silogistice cauzale, în legi deterministe sau probabiliste, în stereotipii algoritmice utile, o lume cantitativizată și matematizată cvasi-integral, într-un fel pură de contingențe, în care utilul eficient primează, iar tot restul pare adaos gratuit, fatras.

Năzuința actuală a omului este să perfecționeze această lume prin ameliorarea timpilor, ritmurilor, economicității, prin demersul util ergonomic, prin

elaborarea de strategii științifico-tehnologice superioare, capabile să-i asigure o anumită dominare a restului lumii. Nu mai e vorba de o dominare strict politică, deși ea poate fi întrevăzută drept corolar al acestui demeres ; ci de o dominare noetică, gnoseologică, dar nu îmbibată de indeterminare filosofică, ci de precizie științifcă ; e vorba să se perfecționeze „armele“ cunoașterii pînă la transparența cea mai mare a utilului.

Ne reîntîlnim astfel cu drumul cel mai scurt, cu linia dreaptă, cu geometria. Omul așază deasupra lui, în această fază liminară, idealul unei geometrizări a lumii, ca expresie a unei raționalități supreme.

O sumă de tehnici și de programe indică drumurile cele mai scurte și grăbesc în mod performant parcurgerea lor. Cine face lucrul cît mai sintetic și efortul cît mai sinergic, pe traiectoria cea mai avantajoasă ca timp, efort, performanță, randament, se simte cîștigător și, într-un fel, dominant.

Cam pe aici s-ar situa pentru cei mai mulți accentul axiologic suprem al omenirii de astăzi.

Dar este ambalarea pe util și eficace, prin mijloace rațional-științifice, expresia cea mai înaltă a potențialului uman ?

Iată ce rămîne de demonstrat.

Sau, poate, de negat.

2. Dilema raționalistă

Lumea de azi e rezultatul cuceririi cu arma în mînă de către cei puternici a celor mai slabi, dar și rezultatul cuceririi cu arma raționalității de către cei inteligenți a celor mai proști. Aceștia, inteligenții, care în multe cazuri sînt și cei puternici, au impus lumii un fel de a trăi orientat spre o tot mai întinsă și mai grabnică cuprindere a arcanelor și disponibilităților universului, printr-o escaladare asiduă tehnico-științifică, așa cum s-a arătat mai sus.

În momentul de față, cursa raționalității se desfășoară din plin cu cîțiva hegemoni care au perfecționat uluitor formele de viață, mijloacele de investigare, posibilitățile de agresiune armată, tehnicile biologice și cibernetice, comunicările la distanță și decriptarea misterelor, ca și standingul economic preferențial legat de acestea. O parte a lumii, nu foarte largă, trăiește într-un confort extraordinar, ca și într-un efort extraordinar pentru sporirea acestui confort.

Zeitatea acestei lumi a devenit performanța, iar preotul ei randamentul.

Randamentele sînt, fără îndoială, ieșite din comun. În ele se regăsesc dispoziții native spre cercetare și sistematizare, aplicație la muncă și la transmisiune de cunoștințe, seriozitate, perseverență și răceală științifică în aprecierea rezultatelor obținute, credință în progres și educație corespunzătoare, sentimentul cert al valorificării sociale a acestei munci, o anumită stabilitate politică a societății și multe altele. Factorul uman, educat și disciplinat, rezemat pe structuri sociale cooperante sau stimulatoare, a întreprins adevărate minuni și e în plină cursă spre altele și mai mari.

Cursa are o anumită frenezie. Cei din plutonul fruntaș nu-și mai găsesc odihna. Ei aleargă neobosit pe tărîmul necunoscutului, sporind exponențial cuceririle de pînă acum. Sînt lampadoforii, sînt agenții principali ai progresului în sens civilizatoriu. Sînt fermentul dinamic al întregii omeniri angajate în acest concurs al raționalității triumfătoare.

Rămîne de văzut dacă această raționalitate triumfătoare nu uscă umanul din om, dacă implacabila ordine a demersului util nu tulbură pînă la epuizare dezordinea naturală a vieții, dacă graba performantă nu alienează baza de plecare a modelului uman. Și, în general, dacă *utilul* e categoria care trebuie privilegiată în viață, ținînd seama de marile sale rezultate.

Judecînd după cît timp liber rămîne lumii celei mai înaintate și mai antrenate în performanță și după modul de folosire al acestui timp, rămas neesențial

în bugetul sufletesc al campionilor utilului, sîntem înclinaţi să credem că s-a produs o mutaţie în datele de bază ale speciei, o alienare relativ copioasă a datelor trăitului, care trăit se suprapune acum făcutului, fabricatului, inventatului, fără alte determinante secundare, în afară cel mult de confort.

Ne este greu să admitem că biruinţa raţionalităţii este şi biruinţa vieţii. Mai degrabă am crede că viaţa, pentru a fi demnă de acest nume, înoată într-o oarecare indeterminare, într-un aleatoriu de surprize şi în unele voluptăţi proprii speciei, în ceea ce are ea organic. Organicul, cum am văzut, nu este rectiliniu, nici vectorial. El este mai degrabă sinuos, neregulat, cu insule de tihnă şi franjuri de ocol, cu margini de contemplaţie şi oaze de trăire senzorială nemijlocită. *Trăitul* este o oarecare acomodare cu viaţa sub specia naturii şi nu neapărat competiţia victorioasă împotriva acesteia. Trăitul e con-simţire şi nu numai co-operare intelectivă. Trăitul e compoziţie cu stihia indiferentă dar şăgalnic-atrăgătoare a naturii şi nu compunerea unei alte stihii, aceea a performanţei raţionale, dirijată fără cruţare spre un scop anume, într-o competiţie anume.

Ergonomia, factor eminamente raţional, face mult caz de economisirea timpului printr-o procesualitate cît mai adecvată scopului practic propus, prin eliminarea fazelor şi gesturilor inutile. Dar există, pe plan uman, şi o graţie a zăbavei, un dar al tihnei, o virtute a ocolului. Tihna e calitate zeească, e deplina încredere în timp şi în benignitatea împrejurărilor ; după cum zăbava implică mai mult eternul decît caducul. Iar ocolul a fost dintotdeauna marele pă-

rinte al artelor care exprimau instincte mai mult sau mai puţin precise prin mijloace mediate. Puţini amanţi victorioşi în tentativa de a cuceri obiectul dorinţei lor şi-au mai găsit disponibilităţi spre a-şi exprima ocolit nerăbdarea, visul, încîntarea, în forme de artă ; eşecul lor pragmatic, anti-ergonomic, s-a reconvertit în tot ce-a putut confabula mai frumos omul prin mijloacele poeziei, picturii, muzicii. Triumful glasului raţionalist amputează în schimb alte cîteva voci posibile, ale omului, îl mută din rangul contemplativ în cel fabricios, unde îl lasă singur, fără o lume misterioasă împrejur.

E greu de constituit o *vivodicee,* o teorie apologetică a trăitului. Dar instinctiv îi simţim pe cei care nu mai au timp de nimic, prinşi cum sînt într-o stihie a fabriciosului şi în subsidiar a confortului prin materialitate, cum pleacă din zona echilibrată a umanului organic şi se transformă în obiecte servante ale parcursului raţional, cu vîrful în tehnică şi ştiinţă, cu picioarele în supraorganizare, cu braţele în bogăţie şi consum. Omenirea însăşi pare biciuită de această fugă frenetică în care omul, dorind să fie cît mai activ şi mai productiv, îşi strică cu încetul ritmurile genetice şi se anulează pe măsură ce progresează.

Nu e nevoie de avertismentul unor mari sociologi contemporani ca să ne dăm singuri seama că ceva se întîmplă în societăţile prea bine organizate, unde ruajul economico-social funcţionează uneori excelent, dar, ca urmare, o înstrăinare se instalează între cetăţenii încredinţaţi aproape pasiv acelor excelente mecanisme de la care nu se mai pot deroba şi care,

încolţindu-i, le contigentează viaţa, transformîndu-i în simpli pioni educaţi, nu în entităţi cu completitudine umană.

Aderenţa umană a acelor oameni copleşiţi de impersonalul raţionalist slăbeşte, sociabilitatea lor se mecanicizează, fraternitatea lor înţepeneşte în şabloane utile, eficace. Spontaneitatea derutantă e gonită dintre ei, iar cînd izbucneşte ea înseamnă scandal. Gheara bunei-organizări e şi ea, pînă la un punct, alienantă şi rămîne să ne întrebăm dacă nu e chiar mai alienantă decît cea a relei organizări, care mobilizează în opoziţie mai multe resorturi sufleteşti.

Raţionalitatea elimină profundul cerului şi pune în locul lui o astronomie. Ea mută omul din orizontul global, cvasi-cosmic, îndumnezeit, într-unul strict, anti-cosmic, cu un Dumnezeu alungat de descoperirea cît mai multor secrete. Ea desfiinţează magia ca factor regenerator şi participant la Tot. Ea ruinează miturile, uneori cu cele mai bune intenţii, explicîndu-le. Ea precipită omul fără să-l lase să se decanteze, nici să cristalizeze pe cont propriu, fiindcă îi propune o direcţie de evoluţie prestabilită, vectorială, şi un pas cu barem dinainte stipulat. Indeterminarea colcăitoare a sufletului e înhămată programatic la carul raţiunii în direcţia unui mai mare confort prin cunoaştere şi e pusă să alerge în buestru. Misterul creator e înlocuit cu metodologia fabricioasă, creaţia cu compunerea în forme superioare, exprimarea în culoare cu exprimarea în esenţă, sau mai exact cu exprimarea în formulă, mintea zbătătoare cu computerul.

Ştiinţa a născocit o nouă limbă şi o nouă formularistică pe care am fi tentaţi s-o numim tot „de lemn“, deşi are variabile nesfîrşite, dar tot în cadrul aceluiaşi efort direcţionat.

E greu, e irevelant să stai în umanitatea amorfă. Dar e alienant să intri şi pe stihia unei raţionalităţi fără zăbavă şi fără ocol uman.

3. Substituirea

O problemă aparte în cadrul acestei alienări o constituie substituirea. Substituirea omului prin produsul său. Care, la limită, este omul-produs.

Substituiri parțiale au fost, ele s-au numit transplanturi, n-au pus probleme filosofice. Dar în cazul ingineriei genetice lucrurile se schimbă. Modificarea, condiționarea genelor înseamnă intervenție asupra esenței omului, dirijarea reacțiilor lui sau măcar a predispozițiilor lui de a reacționa într-un anume fel. E vorba de a pune mîna pe spontaneitatea lui biologică, de a i-o modifica, de a lucra cu libertatea lui, subjugînd-o unor procedee presupus științifice.

Nu e, fără îndoială, cea dintîi manipulare aplicată asupra entității om din punct de vedere psihofizic.

Homeopathia a lansat ideea conform căreia dispoziții mentale și sufletești, sau chiar complexe de dispoziții sînt dependente de agenți chimici instalați în organism sau carențe de substanțe. Introducînd

respectivul agent în corp într-o diluție sau triturație care să-l dematerializeze, păstrînd din el numai unda, organismul se reactivează, ca sub un vaccin, jugulînd respectiva carență. Astfel sînt manipulabile stări de spirit ca : melancolia, muzicalitatea, hiperestezia, entuziasmul și altele.

Acupunctura, presopunctura sînt și ele sisteme de manipulare prin intervenție fizică selectivă asupra unor centri din organism. De asemenea, spiritul poate fi manipulat prin comandă la distanță, hipnoză și alte mijloace parapsihice.

În toate aceste cazuri e vorba de un om care își păstrează în mare identitatea, schimbîndu-și într-o măsură comportarea.

În cazul ingineriei genetice, însă, un om devine alt om, adică ia de la început o configurație corectată, condiționată, iar identitatea lui se modifică din capul locului, antrenînd bineînțeles și schimbarea liberului său arbitru. Omul devine ceea ce vrem noi, genetic, să devină. Responsabilitatea lui scade, relația lui cu lumea se colorează *altfel*, legătura lui cu Dumnezeu devine funcție de structura ce i s-a asigurat. Tot așa și sistemul filosofic sub care se așază, cu consecințele sale morale și politice. Fără continuitate filogenetică, el nu mai cade sub incidența păcatului originar și, pînă la urmă, sub incidența nici unui păcat major, fiindcă e dat de la început într-o ipostază indusă de noi și nu de el. Mai este acest om o conștiință în privința deliberării proprii asupra tuturor opțiunilor pe care i le oferă viața ? Mai este el *liber* să joace partitura pe care ontoge-

nia combinată cu filogenia îl îndrituiau s-o joace ? Pînă la ce proporție își păstrează el Sinele originar și cît transplant de alt Sine i se poate inculca ? Și atunci ce mai e acest om decît o jucărie în mîna confecționatorilor săi ?

Și atunci ce mai poate fi o istorie făcută din asemenea jucării ?

Noi avem o posibilitate, oricît de vagă, să deducem un viitor din datele unui prezent necorupt de nici un artificiu. Dar cînd celula de bază a societății, omul, e într-un stadiu de manipulare totală, e foarte greu de făcut cea mai mică anticipație. Decît poate cea care decurge din programul genetic aplicat.

Celălalt atac hotărîtor asupra identității omului e purtat de apariția la capătul electronicei — a automaticei, și la capătul automaticei — a robotologiei. Robotologia simulează omul, descifrîndu-i mecanisme tot mai fine, încît produsul robotologic să se apropie de omul mediu (de *homo faber* și chiar de *homo sapiens*), pînă spre confuzie.

Dar această confuzie posibilă anulează și ea liberul arbitru uman, care pare, prin similitudine, condiționat și condiționabil. Cu alte cuvinte, se pune în evidență că ceea ce facem noi nu e dorit de noi într-o libertate absolută, ci rodul unor mecanisme senzoriale și cerebrale care pînă la un punct se pot foarte bine contraface. Partea încă necuprinsă în algoritm este ultimul refugiu al personalității noastre independente, refugiu care se strîmtorează pe măsură ce noi generații de computere duc mai departe simulația și produsele ei.

Spre deosebire de ingineria genetică, aici mașina nu poate intra prea adînc în stările noastre de spirit, în religiozitatea noastră, muzicalitatea, melancolia și celelalte inefabile. Dar pe de o parte produsele poetice, plastice sau muzicale ale calculatorului intră de pe acum în concurență cu celelalte, căpătînd o oarecare acreditare, fiind bunuri de achiziție și de consum ; pe de altă parte, aceste falsuri dovedesc totuși ingeniul omenesc, întăresc încrederea în omul-inventator și poate o slăbesc pe cea în Dumnezeu, care rămîne o entitate neprobată și pînă la un punct copiabilă.

Dar lucrul cel mai grav care se întîmplă e că stările de spirit omenești și chiar creativitatea umană își pierd *autenticitatea*, putînd fi copiate, mimate, matematizate și denunțate ca simple raporturi electronice. Și ceea ce se cîștigă în prestigiul omului ingenios se pierde din demnitatea omului pur și simplu, care ajunge să semene cu un robot mult perfecționat. Și care poate fi copiat, imitat, contrafăcut pînă la un prag înalt, ba, în anumite privințe, e infinit mai performant decît omul obișnuit.

E greu deci să gîndești istoria în funcție de parametrii unui om dublat în așa hal, încît confecțiunea devine ea însăși operațională și poate intra ca agent în ecuațiile sociologice.

E de asemenea greu de spus ce a mai rămas, în asemenea condiții, din libertatea umană, supusă unei continue restrîngeri de către perfecționarea robotului.

Noi vom primi cu multă prevenţie anularea omenescului din om, deşi ştim şi am susţinut într-o piesă („Baletul electronic“) că omenescul e ireductibil, oricît s-ar perfecţiona sinapsele mecanice şi fineţele electronice în viitor.

Postulînd această ireductibilitate, ne aşezăm într-o poziţie net reacţionară.

4. Geometrizarea societăţii

O altă cale prin care omul e mecanizat şi deci, într-un fel, anulat se situează nu în microcosmosul lui, nu în mediul lui singular, ci în macrocosmosul lui numit societate. S-a făcut în această direcţie experienţa societăţilor totalitare. Ele l-au subsumat, reducîndu-l la o simplă entitate componentă, la element al unei figuri sociale date.

Societăţile totalitare au în vedere o ordine şi se nasc îndeobşte pentru protejarea acestei ordini. Ele apar ca răspuns la un haos, la o mişcare socială dezordonată, browniană, şi încearcă să stabilească în mijlocul ei linii de forţă şi configuraţii sociale stabile.

Ele ţintesc la această ordine făcînd abstracţie de plenitudinea şi variabilitatea umană, procedînd la o reducţie a personalităţii, ba chiar teoretizînd necesitatea unei asemenea reducţii, punerea personalităţii neîncăpătoare pe planul doi, amputarea şi sacrificarea ei dacă e cazul.

Ele se ordonează împrejurul unui centru director, adesea împrejurul unei personalităţi coagulante, cha-

rismatice, pe care o investesc cu atributele comenzii sau pe care o ascultă necondiționat, micșorîndu-și voluntar spiritul critic.

Făcînd așa, aceste societăți își diminuează colcăiala liberă a intelectului și ascultă de un instinct centralizator care le povățuiește să combată haosul prin aglutinare sistematică, la fel ca albinele sau termitele.

Tendința aceasta e geometrizantă. Ea dă societății comportamente strînse și simetrii rigide, decurgeri și ruaje superorganizate, vectoriale, sisteme intercomunicante într-o disciplină dinainte plănuită. Ideograma geometrică ce stă la baza unei asemenea societăți e un proiect ideal, descărnat și congruent la un mod la care oamenii nu s-au putut niciodată ridica. Geometria înfruntă viața și încearcă s-o strîngă în tipare ideale.

S-au născut astfel vechile utopii ale lui Thomas Morus și Campanella, creații mentale generoase dar înscrise împotriva firii omenești. S-au încercat coloniile lui Fugger de la Augsburg sau Falansterul de la Scăeni. Pretutindeni a fost un gînd înalt, de sacrificare a avîntului individual, mișcat de cupiditate și egoism, în favoarea reglementării sociale echitabile, muncii concertate, timpului liber porționat, problematicelor specioase neteziste sau eradicate. În toate aceste încercări a prins corp spiritul geometrizant al omului care a vrut să-și depășească astfel organicitatea, să se subsumeze unei figuri.

Fascismul, hitlerismul, comunismul au plecat de la același mobil, al unei ordini strînse, chiar crunte, tinzînd spre perfecțiune supra-organizată, spre geometrie.

Geometrismul devine o obsesie a spiritului omenesc în pornirile sale monumentale, megalomane. Marile munci ale antichității au fost îndeobște geometrice sau simetrice, mai totdeauna hipertrofice. La popoarele mai civilizate, organizările au fost multă vreme stricte, compartimentele sociale bine demarcate și jalonate. Dictaturile au contingentat societățile, asigurîndu-le prin sinergie o eficiență sporită. Falange, cohorte, legiuni, mai tîrziu ordine cavalerești, toate sub comandanți supremi voluntari, au structurat societatea dîndu-i forme și geometrii, mișcări de masă, cadențe, mecanisme și rigori, lăsînd o urmă serioasă în istorie, cum au lăsat de altfel și congregațiile religioase disciplinate.

Există un totalitarism de stat, concentrat, la vedere, dar și un totalitarism difuz, rezultat din organizații praeterstatale, ordine religioase ecumenice, secte, forme de agregare ocultă, rețele, loji, mafii, dar și mari companii economice care, toate, sînt ordonate în mod ideal într-o anumită geometrie organizatorică și toate cer o anumită amputare în favoarea lor a personalității singulare pentru a primi un ajutor mai totalitar.

Geometrismul presupune un stadiu pretențios al unei societăți, un lux îndeobște dictatorial, care se răsfrînge de altfel și în opere de artă sau clădiri monumentale, bulevarde largi și drepte, convoaie și mulțimi așezate în figuri prestabilite, înscriind prin vegetație, urbanistică, trupuri umane sau uniforme, însemnele unei ordini riguroase asigurate de supunerea celor mulți de către cei foarte puțini.

Avîntul mental al geometrismului social nu trebuie

subevaluat. El e o formă paroxistică de a gîndi ordinea unei societăţi. Şi sînt fără îndoială în istorie perioade de timp cînd acest lucru s-a vădit necesar şi chiar benefic.

Însă o societate geometrizantă îşi pune repede în vedere deficienţele.

Prima este că ea anulează individul, îl supune unei oarecare robii, îl placheazǎ în mecanic, rupîndu-i mugurii spontaneităţii care dau preţ oricărui organism valid.

Iar a doua este, cum s-a dovedit deseori în istorie, că peste cei de jos care, de voie de nevoie, din instinct sau din frică, respectă pactul geometric, se aşază cei care nu-l respectă şi care devin beneficiarii şi exploatatorii sistemului.

Or, geometria care nu funcţionează *peste tot* nu mai e geometrie.

Incurvaţia umană, hipertrofierea interesului personal, frauda perturbă echilibrul, parazitează şi contaminează sistemul.

De aceea un sistem geometrizant, totalitar, încă de la începuturile lui caută să lichideze pe cei care strică transparenţa şi rigoarea sistemului, pe care îi dovedeşte ori îi bănuieşte de rezistenţă egoistă, cupidă, tranzacţionatoare şi compromisorie. Dar cum oamenii nu-şi pot eradica aceste trăsături de bază, aceste motoare ale existenţei lor, mult mai fireşti pentru ei decît apercepţia binelui public cvasi-abstract (şi nerăsplătitor !), năzuinţa aceasta, geometrizantă, căutătoare pînă la isterie de ordine, devine curînd cominatorie şi încearcă să-şi instituie idealul prin cele mai imunde acte de violenţă.

Totalitarismul e în cele din urmă criminal, căci postulează un absolut (geometrizant !), — pe care democraţiile nu-l revendică. Democraţiile sînt, oricum, mai relativiste în acest ideal. (Poate nu şi în toate interesele lor !)

Spiritul geometric e născut din om dar transcende şi contrazice omul. Viaţa plenară, cu toate apetiturile şi latenţele intacte, gata oricînd de ecloziune spontană, nu se împacă deloc cu totalitarismul geometrizant.

Un stat conceput ca un stup, cu funcţii etajate şi precise, are în schimb o portanţă ce poate da pe alocuri performanţe mirabile, dar numai cu condiţia ca fiecare să-şi păstreze cu exactitate rolul. Însă lucrul acesta, care desfide intemperanţa omenească, nu s-a prea pomenit nicăieri. Pretutindeni au fost încercări de a ieşi din ordine pentru a o domina. Sau, dacă nu, măcar pentru a fugi la alţii.

Paradoxul comunismului este că a încercat, prin abolirea instinctelor, şi în special al celui de proprietate, să ajungă la un stadiu de superioritate umană, dar cu oameni cupizi, venind de jos ; în mod normal, el trebuia să fie *ab initio* compus numai din oameni de calitate superioară, care şi-au abolit singuri instinctele şi concep, cu deplină adeziune simpatetică, figura colectivistă. Dar a fost de ajuns ca unii să nu priceapă, decît de silă, iar alţii să nu vrea să-şi abolească instinctele, decît în aparenţă, ca sistemul să se prăbuşească moral, şi mai apoi şi economic, cu tot carnajul ce s-a făcut. Cită vreme acest carnaj a părut de purificare, în drum spre o geometrie a societăţii, lucrul a mai putut sta în echilibru. Dar cînd

mobilul său a încetat de a mai avea acoperire în absolutul unei noi forme sociale și a părut mînjit de sadism arbitrar și politicianism egolatru, temeliile ideologice s-au șubrezit și edificiul n-a mai rezistat, căci geometria fusese înfrîntă de chiar cei ce stăruiseră în promovarea ei.

Ideea comunistă e o idee de supremație morală și de coexistență socială ideală a omului pur. Ea a fost inculcată, ca experiență, unei omeniri impure, de oameni și ei impuri, acaparatori, sangvinari. Ea a făcut nenumărate victime morale, oferind în locul unui imposibil spectacol geometric o foarte omenească debandadă de criterii și interese. In majoritate, comunistul, cu ochii la belșugul capitalist, și-a părăsit criteriile și și-a urmat interesele, ruinînd puțina morală a sistemului, care s-a dovedit nu numai inuman, ca orice geometrie, dar și rapace, ca orice exploatare. Nu s-a mai înțeles *în favoarea cui* se face sacrificiul.

Pe dată, lipsind ideea supremă, de geometrie, popoarele s-au retranșat, ca să nu se dizolve, în instincte de etnie, exasperîndu-și autonomiile și separatismele de toate felurile, semn că figura transcendentă, geometrică, nu mai există. Au rămas, pe cîmpul de încercare a absolutului, naționalismele carnasiere.

Ne e greu să spunem cu toată gura că o geometrie de acest tip ar fi exclusă. Tot ce putem spune e că e nenaturală. Individul, în special, e manipulat și anulat într-un grad pe care în stadiul lui de astăzi nu e dispus să-l suporte multă vreme, speriat cum e să nu-și irosească viața.

5. Sub spectrul anulării

Tăria de a aparține unui sistem moral-politic structurat mai e lovită și de o altă inanitate.

S-a conturat în ultima jumătate de secol un spectru al morții generale a pămîntului, prin faptă și putință omenească.

Pînă acum n-a fost așa.

Pînă acum s-au luptat două comunități restrînse, două popoare, două grupuri de popoare, ori două sau mai multe blocuri, parțiale, făcîndu-și substanțiale pagube, decimîndu-se uneori, pîrjolind și distrugînd porțiuni de teritoriu, care apoi s-au refăcut într-un timp nu prea lung.

De la jumătatea secolului XX, ca urmare a așa-zisului progres, s-a obținut putința de a lichida în cîteva secunde orașe sau țări, iar în caz extrem de a arunca în aer planeta. Putința este concretă. Ea pune în mîna unor popoare o amenințare redutabilă, care nu mai este relativă, ci cvasi-absolută, întrucît conține în germene șansa anulării unei părți din omenire, sau, concurențial, a omenirii întregi.

Există și putința infestării microbiene a acestei omeniri. Sau a cașexiei ei chimice.

Există şi putinţa zăpăcirii totale a acestei omeniri printr-o agresiune psihotronică.

Există şi putinţa secătuirii aerului sau spargerii stratosferei, pentru a fi invadaţi şi lichidaţi de radiaţiile cosmice.

Poate fi manipulat şi efectul de seră, cu urmări unanime.

Există şi pericolul infestării generale a mediului prin deşeuri indestructibile sau nocive.

Există, în fine, şi o ipoteză, relativ plauzibilă, de invazie extraterestră, cu şanse nimicitoare.

Toate acestea aşază omul contemporan sub un alt orizont, acela al iminentei dispariţii totale, şi dau o altă portanţă vieţii de ultimă oră pe care o duce.

El poate opta pentru reactivitatea hedonică a spargerii tuturor limitelor şi barierelor ce l-au ţinut încorsetat pînă acum, lansarea într-un „va banque !" total care desfide micile sau mai marile moralităţi şi modifică sociologia echilibrelor interdependente, dîndu-i accese de exasperare pe o linie sau alta ;

sau poate, dimpotrivă, dobîndi inactivarea resemnării, dorinţa de a trece pe lîngă istorie, ghemuit în fapte de viaţă cotidiene, plafonat şi cenzurat în mari iniţiative de gîndul inutilităţii lor ;

sau poate, în fine, întoarce spatele ameninţării şi construi în continuare „progresul", a cărui detonare finală îl va surprinde în mers.

Oricum, a apărut un nou termen în construcţia psihologică a omului, o notă cu o anumită forţă dizolvantă a cuviinţei lui de pînă acum. Un *Orgelpunkt* care ordonează, dar nu în sens armonic, dimpotrivă.

O anumită isterie decurge de aici pe tot pămîntul.

Şi o anumită dezafectare a ţărilor mici şi slabe care nu se pot apăra.

Sigur, se fac eforturi pentru a conjura acest pericol, pentru a limita şi contracara incidenţa morţii totale, pentru a asigura unele vagi echilibre şi unele vagi dezarmări. Dar pericolul virtual există şi chiar creşte, odată cu perfecţionările de tot felul ale ştiinţei.

Şi există şi urmarea că unele ţări îşi pot pune uşor şi definitiv pumnul în gura altora.

Nici pînă acum la nivelul unui popor şansa anulării nu era cu totul exclusă. Dar anularea nu izbea tot substratul său biologic, ce rezista în enclave, şi nici nu prea găsea poporul lipsit de unele conjuncţii politice care-l apărau, sau redresau. Acum, însă, biologia e pusă toată în cauză, căci dacă de exemplu arde aerul nu mai scapă nimeni. Iar apărătorii nu pot interveni decît prin distrugeri şi mai mari, mapamondice. E o perspectivă cu totul nouă şi terifiantă la culme.

Se poate spune că, deşi deocamdată sîntem într-un armistiţiu incert, se joacă ultimele partide ale pămîntului.

Cu această nouă conştiinţă se confruntă omul contemporan şi desfăşurările lui nu pot să nu ţină seama de ea. Acţiunea lui moral-politică a căpătat o componentă neobişnuită, ca rod al progresului său în direcţia „demersului util", de care s-a vorbit mai sus.

Şi împotriva căruia ne-am exprimat reacţionarismul.

6. Cotropirea economică

Mai puțin terifiantă, totuși obnubilantă, este și cocoțarea unor țări sau grupuri de țări, sau grupuri de oameni, prin insinuare economică, în subzistența altora, pînă la a-i putea constrînge sau calicì ; pînă la înrobirea lor.

Acest efect decurge din creșterea organizării întreprinzătorilor bogați în vederea sporirii bogăției lor, prin integrare și infiltrare, prin cuprinderea centrilor nervoși ai economiei altora și exersarea unei manipulări mai puțin văzute, totuși constrîngătoare și hotărîtoare pentru viabilitatea celor mici.

Asemenea concentrări s-au izbutit în prezent la o scară necunoscută pînă acum.

Se poate vorbi de dominare ocultă prin factori economici, care angajează bineînțeles și agenții politici și morali ai țărilor de sumisiune. Se poate vorbi de centre care își dispută lumea și nu e greu de închipuit un asemenea centru, mai mare decît toate, de unde vin impulsurile și directivele hotărîtoare, combinațiile și aranjamentele de neînlăturat.

Această manipulare e cu cît mai insidioasă și mai subtilă, cu atît mai tenace și mai inebranlabilă. Ea își cumpără zelatori, determină politici, lichidează oponenții. În fața ei mafiile sînt jucării de copil. Activînd pe centri de subzistență, prin acțiuni stimulante sau paralizante, ea nu poate găsi în fața ei decît slabe contracarări concurențiale, vane rezistențe populare sau acțiuni teroriste fără mare ecou.

S-a ivit astfel, înaintea lichidării lumii prin distrugerea totală, o nouă stihie care se însărcinează s-o unifice, mînuind banul ca posibil liant și internaționalizînd comenzile în mîna unui presupus centru, care le emite conform cu propensiunile sale. Ce doresc țările medii sau mici are mai puțină importanță ; ele vin toate la această subordonare *sine qua non*, ca să-și poată păstra respirația economică și un relativ progres în confort, cu prețul amendării politicii lor, a lichidării orgoliilor lor etnico-autarhice. Li se face, cum s-ar zice, binele cu sila, înțelegînd prin bine conjugarea cu liniile prevăzute în calculul director.

Această infiltrare în pîrghiile de comandă ale vieții altora s-a petrecut și altădată, în decursul vremii, într-un mod mai restrîns. Acum ea a luat un caracter mapamondic. Nu imperiile politico-militare intră în acțiune, ele asigură numai protecția. Imperiul cel adevărat este acum această încrîngătură economico-financiară bine direcționată, peste care nu se mai poate trece, decît cu riscul sărăciei, mediocrității și înapoierii.

Ea dorește o anumită unificare de gestiune, ca orice imperialism. Și, tot ca el, o mai mică diversitate

de etnii orgolioase, geloase pe cultura sau pe istoria lor, adică pe factorii de dimorfism și separație, de încrîncenare și adversitate. Ea dorește, deopotrivă, o asimilare nivelatoare, condusă prin pîrghii economice spre o anumită creștere unanimă a bunăstării, cu condiția renunțării la diferențe specifice și cu atît mai mult la opoziții spirituale sau rasiale sau naționale.

Într-adevăr, momentul pare venit spre anumite integrări în forme mai mari și mai cuprinzătoare, lucrate de modelul cel mai plin de succes pînă acum, acela al lumii apusene, prin intermediul canalului celui mai lipsit de culoare, celui mai omogen, care e canalul economic.

În față se prezintă deci perspectiva unei lumi mai bogate, mai bine rostuite gospodărește, cu standarde de confort mai înalte, acționată prin sinergii dirijate, adică prin manipulare economică centrală.

În spate trebuie lăsate specificitățile istorice și culturale, așa-zisele suflete originale, abisale, cu încărcătura lor de empatii și adversități congenitale, cu orizonturile lor stilistice exclusiviste.

E un pact în care noul Mephistofeles dă un pic de bogăție și un pic de bijuterie, reală sau falsă, contra un pic de suflet și un pic de amportare orgolios-umană angajată istoricește.

Dar nu-i dă timp de gîndit noului Faust, care e pe punctul să lihnească, nu numai de dragoste (sau ură), dar și de foame.

Noul Faust face știință, nu e bogat. El a rămas oarecum și poet. Și alchimist amator. Și iubeț. Mephisto îi îngăduie să facă toate aceste lucruri

utile, cu condiția să intre în rostul macrocosmic dirijat de el. El îi permite și să-l slujească pe Dumnezeu, chiar mai mulți dumnezei, dacă păstrează el însuși frînele economice, mamonice, prin care se dirijează moral-politic pămîntul. Îl îndeamnă pe Faust la dragoste, chiar la luxurie fără perdea, să stea cît de amețit de voluptățile lumii, numai să nu-i încalce atributele imperialiste, să se supună stihiei sale. Altfel, îl poate lichida. Și ca poet, și ca om de știință, și ca om în general.

Această cotropire mephistofelică e un fel de alienare, o nouă înfruntare modernă adusă personalității omului.

Dar a venit — credem — momentul să rezumăm cele spuse pînă acum :

Există o primejdie a univocității, a abilitării exclusive pe dimensiunea tehnico-științifică, de natură raționalistă, sub imperiul demersului util. Omul unidimensional, despre care s-a scris mult, și bine, cade în capcana progresului material, a performanței rentabile, ca în singura lui identitate, sărăcindu-se. Toată gîndirea contemporană dominantă îl manipulează în această direcție.

El poate fi manipulat de asemenea genetic, înstrăinîndu-i-se identitatea.

El poate fi contracarat și simulat, amestecat cu propriul său produs și pînă la urmă dominat de manipularea robotologică ce-i desfide autenticitatea.

El poate fi manipulat politic în sisteme totalitare, geometrizante.

El e manipulat prin confruntare cu nimicirea militară, geofizică, chimică, sau oricare alta, prin restrîn-

gerea perspectivei lui infinite, lucru care îi amendează şi moralul şi spiritualul.

El e manipulat, *last but not least,* şi prin diktat economic în favoarea unor (unei) supra-puteri oculte, care domină toate resorturile dezvoltării, toate pîrghiile subzistenţei mondiale.

Şi poate că am mai putea cita şi alte manipulări, precum cele psihice şi religioase, ori cele publicistice şi orgiastice, ori cele ce promit paradise reale sau procură paradise artificiale.

Dar e cazul să ne oprim aici şi să ne întoarcem la poporul român.

II

Caracteristici morale româneşti

7. O istorie mică

Sînt destui comentatori care vorbesc despre istoria noastră ca despre o istorie mică. Emil Cioran vorbește chiar despre o anhistorie, despre o ațipire de o mie de ani în marginea istoriei, perioadă vegetală nestrăbătută de o conștiință a devenirii, de un stil aparte, altul decît dăinuirea în orice condiții.

Ne e greu să ne asumăm o asemenea viziune, dar nici nu avem argumente s-o respingem. Sigur că, *la proporția noastră*, istoria își are reliefurile ei. Dar această proporție, ea însăși, poate părea altora insignifiantă. O istorie „mai mare" se va fi desfășurat în alte țări, iar în unele cu repercusiuni largi, mondiale, ceea ce nu e cazul cu noi. Mici pentru alții, n-avem decît ceea ce avem și păzim ceea ce păzim, dînd note mari celor ce s-au distins într-o luptă sau acțiune cît de cît notorie, eventual benignă pentru noi. Dacă ne e imposibil să ne umilim pînă la a ne considera în afara istoriei, nici n-avem dreptul să lăsăm orgoliul național să majoreze termenii înscriindu-ne în marea istorie a lumii care, e drept, ne-a cam ocolit.

Care sînt criteriile care pot decide în această chestiune ?

Mai întîi, lipsa noastră de expansiune. Cu excepţia regatului lui Burebista, care e preromânesc, poporul nostru nu s-a învrednicit să se întindă, războinic şi expansiv, în alte teritorii decît acelea unde s-a pomenit prin etnogeneză. El n-a încălcat, în fuga cailor, ţinuturi depărtate, nu şi-a făcut loc singur, cu sabia în mînă, în ţara altora, n-a hărţuit şi supus etnii străine, n-a cucerit pămînturi şi ape dincolo de matca sa. A trecut foarte rar Dunărea şi Nistrul. A stat secole de-a rîndul destul de departe de mare, necunoscînd expansiunea navigaţiei. N-a explorat teritorii străine, n-a avut colonii, nu s-a prea mişcat pe glob. Incursiunile lui cele mai depărtate şi mai războinice au fost lupta pentru Pocuţia şi cea pentru eliberarea malurilor Dunării. În locul unei presiuni continue exersată asupra celor din jur, din vitalitate şi orgoliu, el s-a ghemuit în spaţiul său, în munţii şi pădurile sale, într-o rezistenţă mocnită, ieşind uneori la bătaie ca să nu fie desfiinţat. Cele mai multe lupte ale sale au fost fratricide. Expansiunea sa principală a fost lenta şi inofensiva transhumanţă, petrecută în pasul oilor. Cea mai mare intemperanţă istorică a lui a fost cuprinderea de către Mihai Viteazul, pentru nici un an, a unor teritorii locuite de români cu ajutorul unei armate înţesate de mercenari şi, pînă la urmă, înrobirea conaţionalilor. Călătorii noştri sînt puţini şi au rămas notorii prin puţinătate. Exploratori, în sensul mare, n-am avut, iar cei ce au sondat necunoscutul geografic se numără pe degete ; nu e

vorba însă de un necunoscut absolut, ci de unul relativ la noi.

În timpul acesta, alte popoare s-au mişcat, sprijinite pe spadă, dintr-un loc în altul. O mînă de ruşi au atins Uralul şi prin hărţuieli continue au cuprins Siberia şi au ajuns în Alaska. O mînă de spanioli şi portughezi s-au revărsat asupra Americii, după care vor veni şi prigoniţii hughenoţi ai Franţei, prigoniţii catolici ai Engliterei, olandezi întreprinzători, scoţieni vitali, italieni neastîmpăraţi, într-un iureş de o debordanţă teribilă, constituind prin amalgamul lor frenetic cea mai mare putere mondială de astăzi. Nemţii părăsesc Saxonia, Suabia şi alte ţărişoare germanice şi vin să se aşeze, tot cu arma în mînă, în trecătorile Carpaţilor, spre a le păzi, mai bine decît puteau s-o facă românii băştinaşi sau ungurii dominanţi. Ei se împrăştie în sudul Basarabiei, se bulucesc în Rusia şi în ţările baltice, iar la un moment dat se ivesc şi stăpînitori în Africa. Două războaie mondiale au ca premisă expansiunea lor. În nici două secole, englezii cuprind un imperiu uriaş şi instituie pe mări şi oceane o stăpînire răutăcioasă, plină de vitalitate, cum au avut la un moment dat şi veneţienii în Mediterana. Francezii sperie Europa prin războaie de cucerire şi orgoliu, prin campania napoleoniană oprită tocmai la Moscova. Ei se instalează în Africa, în nordul Americii, în Sud-Estul Asiei. Turcii se extind războinic şi sîngeros pînă la Viena şi pe toată coasta de nord a Africii. Alţi arabi năpădesc Spania. Nordul trăieşte prin expansiunea vikingilor şi prin războaiele lui Carol al XII-lea. Austria, Prusia nu încetează să se bată amarnic, cu orice pretext, pentru teritorii

străine, ca cel polonez, italian, francez sau chiar valah. E o vînzolire continuă de vitalităţi în expansiune ; o turbulenţă vorbind despre energii nedomolite.

În tot acest timp, populaţia românească stă să se apere. Rabdă turcul care vine periodic şi care mai întîmpină, cîteodată, o zvîcnire de rezistenţă, alteori un haraci mărit ; rabdă şi hărţuie polonezul cu incursiunile lui aproape anuale. Se dă puţin şi de nevoie cu rusul pravoslavnic atunci cînd se iveşte. Rabdă în Ardeal ţanţoşa şi neastîmpărata dominaţie ungurească. Se roteşte ba spre unul ba spre altul, spre a-şi mîntui fiinţa. Stă cu grecul deasupra sa două sute de ani. „Se aşterne vîntului, ca suflarea cîmpului", ca să treacă evenimentul copleşitor, năvala turco-tătară, habsburgică sau leşească, şi ridică puţin capul pînă în primăvara următoare cînd urgia reîncepe, cînd se vor prăda iarăşi hambarele, se vor goli furajele, se vor căsăpi vitele şi viola femeile, dacă nu e un Domn isteţ şi viclean, ori mai viteaz ca de obicei, care să dreagă lucrurile pentru un scurt moment ; chit că, de la Călugăreni, de lîngă Dunăre, el ajunge la Stoeneşti, sub munţi, în 24 de ore, — deşi victorios.

O asemenea lipsă de expansiune e absolut mirabilă şi îndreptăţeşte oarecum calificarea unei istorii „mici", care n-a dat mult de lucru aproape nimănui, n-a tulburat Europa sau alte continente, nu s-a făcut auzită decît cu cereri de ajutor şi cu momente, aproape neverosimile, de opunere la suzeranul turc. Chiar neatîrnarea dintîi a ţării s-a obţinut printr-un moment de opunere, în văgăuna munţilor, la suzeranul ungur. Toată expansiunea istorică românească a fost a lui Dragoş în Moldova şi a lui Radu Negru în Valahia, amîndoi venind dintr-o Transilvanie feudală asupra unor populaţii devălmaşe. În rest : valuri de istorie, la remorca altora. O mişcare care trece spre turc, o alta care trece spre austriac. O mişcare, mai recent, care trece spre rus, apoi alta care trece spre neamţ. O afiliere forţată la unul, schimbată cu o altă afiliere, tot forţată. Mici dibăcii diplomatice, mici sau mai mari concesiuni, pentru a ţine ţara în picioare ; *nici o năvală proprie asupra altora.* O amînare, o tergiversare, o împăciuire, pentru a afirma, — ce ? „Sărăcia şi nevoile şi neamul".

S-ar spune, ba chiar s-a spus, că n-am putut să ne mişcăm, fiindcă ne-a pus soarta (! ?) la o răscruce blestemată a istoriei, între mari coloşi agresivi care ne-au prins la mijloc. S-a făcut chiar o doctrină naţională din această părere lipsită de orice fundament. Principatul Moscovei n-a fost mai mare decît Dacia veche şi a devenit pînă mai ieri nucleul unui mare imperiu redutabil. Prin ce ? Prin calitatea vitală, expansivă, a omului său. Ungurii n-au fost, venind, mai mulţi decît populaţia băştinaşă, dar au avut nervul cuceririi, al cotropirii armate cu care au pus în lanţuri o populaţie amorfă şi sedentară. Nici turcii n-au ţîşnit de la început ca o mare, ci ca un izvor ; dar izvorul a fost puternic, animat şi expansiv, devenind mare. Polonezii au cotropit, cu puţini oameni, Ucraina şi Lituania şi s-au dedulcit şi la Moldova noastră : de trei ori au fost distruşi în întregime, de trei ori s-au refăcut. Ce înseamnă „în

calea răutăților“ ? De ce au fost toți aceștia „răutăți“ pentru noi și n-am fost noi „răutăți“ pentru ei ?

Și apoi Franța a avut ca „răutăți“ pe Englezi, pe Spanioli, pe Austrieci, pe Nemți, pe Olandezi, popoare foarte bine organizate războinic și foarte expansive, și s-a descurcat cu toți în lupte interminabile ; cum și aceștia au avut Franța în coastă, sau populațiile italiene, germanice, iberice, coalizate pe rînd fiecare împotriva celorlalți, și s-au descurcat, au trăit, au cucerit, au construit, au ajuns mari, au ajuns *Apusul* la care ne uităm acum cu ochii zgîiți. „Răutățile“ lor s-au rezolvat în înfruntări mîndre și necruțătoare, în carnaje, incendii, distrugeri, dar totodată în construcții și amenajări nedomolite în vederea unor noi expansiuni. Nu e tot una arderea unui sat moldav cu arderea unui burg german. Dar cine a ars, în Apus, a știut să și construiască, să și ia, să și exploateze, să și supună, să și organizeze și să lupte necontenit, dacă se poate pe teritoriul altuia. Au parte de „răutăți“ popoarele mai nevolnice ; celelalte își impun „răutățile“ lor.

O a doua expansiune este cea spirituală, care, uneori, o legitimează pe prima. Unele idei-forță pun popoarele în mișcare, le agită, le ridică la o incandescență care e și o rezultantă a vitalității dar și un nou stimul pentru ea. Unele popoare își asumă cîte o idee și în numele ei fac minuni. Chiar dacă ideea se dovedește perisabilă sau fără fundament realist, ea a aprins la un moment dat imaginația, a stîrnit sîngele, a pus în mișcare resorturi neobișnuite, a proiectat deasupra vieții o idealitate pentru care merită să-ți dai sufletul, — și chiar ți-l dai. Apusul creștin

a întreprins sublima absurditate a Cruciadelor. Reforma a încălzit sute de mii de inimi, agitîndu-le pe calea unei emancipări spirituale. Contra-reforma a înarmat și ea multe brațe. Franța a fost galvanizată de ideile revoluției de la 1789, după ce trăise splendoarea unei supremații de cultură și de etichetă regală difuzate ca model. Din Rusia s-a ridicat și a intrat în popor o idee de mesianism pravoslavnic, care a luat mai tîrziu coloratura politică a „eliberării“ altora. În Anglia și mai tîrziu în Germania s-a fermentat ideea luptei de clasă și a emancipării proletariatului. America s-a socotit și se socotește pînă astăzi stindardul libertății umane, preluat de la englezi. Spania a fost epicentrul Inchiziției. Italia a dat Renașterea. Hitler, după H. S. Chamberlaine, a încercat să impună ideea spațiului vital și a purității de rasă, Lenin pe aceea a egalității radicale și a revoluției mondiale. Popoare uriașe s-au grupat în jurul lui Budha, Brahma, Confucius ori au adorat pe Fiul Soarelui și tradiția onoarei nobililor samurai. Peste tot a fost un ferment doctrinar sau spiritual, un punct de agitație înfipt într-un ideal suprem care a făcut prozeliți, combatanți și victime, presărînd pămîntul cu cadavre, dar dîndu-i o vivacitate aparte. O sumă de popoare și-au făcut un ideal moral din a cuprinde și civiliza (prin decimare) pe altele ; acestea, la rîndul lor, și-au făcut un ideal din a se elibera și a se conduce singure, dînd numeroase jertfe de sînge pentru împlinirea lui. S-au cerut abjurări și s-au obținut ruguri. Decembriști, septembriști, spartachiști au muiat pămîntul cu sîngele lor și cerul cu clamori generoase ori vindicative. Martirii și-au dat foc pentru o învățătură

sau o dogmă care n-avea decît valoare teoretică. S-au elaborat cu preț de sînge Constituții, s-au ridicat glasuri vehemente, pline de amenințări sau ură, împotriva unor stăpîni vremelnici, riscîndu-se deseori ștreangul sau plutonul de execuție.

Palide adieri din aceste porniri s-au simțit și la noi, ca reflex al unor situații mai generale. Mișcarea de la 1784 a venit pe o contagiune revoluționară europeană cu nuclee deja încinse ; 1821 pe trunchiul Eteriei și al Carbonarilor ; 1848 pe o revoluție europeană generală ; în 1877 eram însoțitori ai Rușilor, în 1916 ai Francezilor, în 1941 ai Nemților, pînă în 1944, cînd am devenit ai Aliaților, cu precădere Sovietici. Înaintea acestora am avut Bobîlna și pe Doja, două momente de răscoală din care doar prima era marcat românească. Oricum, am lua-o, cele trei revoluții din 1848 au eșuat, ca și mișcarea lui Tudor Vladimirescu, iar războiul, altfel victorios, din 1877, s-a lăsat cu pagubă, noi fiind considerați minori, iar istoria noastră mică. În materie de Constituții ne-am ghidat după alții, după belgieni. Martirii noștri sînt niște revoluționari ce s-au lăsat trași pe sfoară, ori în cazul lui Tudor, au schimbat de direcție. Am schimbat de direcție și în 1916, cînd am intrat în război (aveam pact cu Tripla Antantă) și în 1944, cînd am întors armele. Instinctul, împrejurările, nevoile ne-au dominat. Cu toate legitimitățile indiscutabile (prioritate în teritoriu, voință populară, majoritate demografică, jertfă de sînge), victoria din 1918 stă pe redresarea și concursul Marilor Puteri apusene. Singuri nu ne-am putut descurca în nici un moment, neavînd vocea suficient de puternică și voința destul de operantă.

N-am avut nici mari propuneri de făcut istoriei. N-am dat o direcție, n-am slujit o ideea absolută, n-am avut vreun fanatism religios de urcat pe rug. În afară de păstrarea limbii, a obiceiurilor, a religiei și de unirea cu frații, nu ne-a mobilizat nici o tendință universalistă, sau măcar europeană, sau măcar particulară dar originală. N-a fost nimeni spînzurat la noi pentru vreo idee pură, ci cel mult pentru o uneltire sau zavistie politică. N-am emis niciodată vreo doctrină de răsunet (fie ea și eronată) : mercantilismul, liberalismul, democrația, socialismul, comunismul ne-au venit de la alții. Naționalismul, oricît de instinctual și de al nostru, și-a avut și el modele. Dintre ortodocși n-am fost cei mai ortodocși (ca Rușii), ci am primit ritualul de la slavoni și greci, care ne-au administrat și ierarhia și lăcașurile ; ba chiar de la Georgieni, care ne-au împrumutat tiparnițele, alături de lutherani. Dintre catolici n-am fost cei mai catolici, ci catolici moderați. Dintre secte n-am elaborat noi vreuna, ci ne-am afiliat la foarte multe. Faceri de minuni și canonizări de sfinți avem doar două-trei și nu pe un plan european, — ca Huss, spre exemplu. Neliniștile spirituale, cîte au fost, nu s-au transformat în curente spiritualiste. Ortodoxismul a grupat cîțiva naționaliști fervenți, receptivi prea curînd la afluxul dreptei europene. Stînga românească, atîta cîtă a fost, n-a fost din cale afară de românească și nici prea productivă pe plan spiritual. Sistemele filosofice românești n-au prea trecut granița, decît documentar, și n-au antrenat dispute de idei, nici afară și aproape nici înăuntru (cei mai bine primiți sînt Blaga și Lupasco). N-am izbutit un monumenta-

lism românesc, „disprețuind granitul", cum zice alt poet. Foarte frumoasa noastră pictură se naște din clasicism italian, academism german și mai ales impresionism francez de Barbizon ; în rest e naivă, populară. Am fost învățați de alții să facem biserici, unde numai maramureșenii au dat un stil (cum au dat și Rușii) ; iar în materie civilă am produs geamlîcul, pridvorul și cula ; în rest am cam imitat, în special în mediul urban. Brâncovenismul nostru e și el o preluare, dacă vrem, creatoare. Avem în sculptură o propunere Brâncuși, în poezie o propunere Tristan Tzara, în dramaturgie o propunere Eugen Ionesco și, poate în pictură o propunere Țuculescu. (Numai doi sînt autentici români). Stăm bine în special în artele imitative, interpretative. Nici o piesă, nici o Operă, nici o Operetă, nici un musical românesc n-au cucerit lumea ; doar actori, dirijori, regizori și interpreți și-au făcut loc în conștiința mondială, exceptînd poate notorietatea pariziană a lui Enescu.

Am deschis cîteva drumuri în știință și tehnică (Vuia, Vlaicu, Coandă, Constantinescu), cu un ecou încă aproximativ ; în rest, am avut contribuții importante, dar parțiale și parțial cunoscute. Am fost pretutindeni acoperiți de performanțele altora, de vocea publicitară mai susținută a celorlalți europeni (vezi Paulescu, Odobleja și alții). Nici măcar poporul nostru n-a făcut priză cu proprii săi savanți. Fervoarea științifică n-a încolțit spontan pe pămîntul nostru, oricum a prins de o mie de ori mai puțin decît cea fotbalistică, n-a difuzat decît în straturi restrînse.

Am avut sporadice sclipiri în sport, creînd începuturi de școli. Ele țin mai mult de zona spectacol și abilitare decît de zona caracter și substanță. Nu se poate vorbi de România ca centru al unui sport anume, decît pentru cîțiva ani. Stăpînește și aici o imitație bună, talentată, urmată de o neducere pînă la capăt. Expresivitatea unor vîrfuri excepționale nu dă o idee despre ethosul unui popor.

Acest ethos rămîne încă de dibuit și de decorticat. El n-a fost în stare, cum se vede, de o majoranță a istoriei. Expansiunea românească a fost totdeauna timidă, a fost sau s-a lăsat deseori umilită, n-a explodat în vreo reacție de gabarit universal, nici în bine nici în rău. Cînd lagărul socialist a năpădit Cehoslovacia, românii s-au abținut. Cînd Hitler și vecinii unguri decimau pe nearieni, românii i-au salvat (orice ar zice șeful de azi al comunității evreiești). Francezii au inventat ghilotina și au ghilotinat cu spor, englezii au spînzurat și au deportat în colonii ; românii au mitigat toate pedepsele, amendînd draconismele, făcînd scăpați pe mulți. Nimic n-a mers pînă la ultimele consecințe s-a interpus „omenia". Revoluționarii pașoptiști, refugiați la Rucăr, s-au certat tot omenește între ei. Bălcescu s-a ocupat în Apuseni de împăciuiri. Mihai Viteazul a renunțat la strivirea Dietei transilvane, cînd putea s-o facă. Pe acest fond mitigant e greu de produs ceva relevabil care să majoreze istoria.

Burebista rămîne singurul care n-a crutat și care și-a cîștigat, ca și Vercingetorix, o rivalitate măgulitoare cu Romanii, liderii epocii.

El a însemnat ceva în Antichitate. Trebuie să ne întrebăm *ce mai însemnăm noi acum.*

8. Înțelepciunea mioritică

Devitalizarea aceasta, lipsa de pugnicitate românească și-a alcătuit din vechi timpuri un corolar spiritual care a cristalizat în poemul „Miorița", considerat pînă azi culmea poeticii populare române și expresia cea mai fidelă a trăsăturilor noastre fundamentale.

Privit din unghiul pragmatic, poemul e profund defetist. El cheamă în sprijinul unei inexplicabile neputințe o înțeleaptă resemnare, ornînd-o cu atribute de consimțire naturistă cu Firea ca întreg. Un vag *non possumus* discutabil se unește cu un *non volumus* fatalist, ca să producă extazul poetic al contopirii pantheiste.

De unde atîta ne-voință de opunere? De unde atîta consimțire cu moartea?

Din bicisnicie? Din înțelepciune?

Nu credem că avem dreptul să hotărîm noi.

Dintr-un punct de vedere strict pragmatic, purtarea ciobănașului e abominabilă. Dar este punctul de vedere pragmatic singurul care trebuie ținut în

seamă? Exprimă el legitatea supremă a lumii? Poate a civilizației. Dar a lumii?

Ciobănașul mioritic cedează, și cedează foarte repede. El nu are încredere în rezistența sa, e sceptic față de ea, scepticism care va fi stigmatul acestui popor, îl va duce la toleranță și supunere, la un soi de neangajare față de forțele ce i se impun cu violență. Dar această neangajare e justificată mai puțin de frică sau lașitate, cît de ideea că lucrul e scris dinainte, adică de fatalism.

Fatalismul e rezemarea, fie leneșă, fie credincioasă, de ceva elaborat în prealabil în pandectele transcendente, de către o Ființă care cumpănește și dirijează sorțile fiecăruia. „Așa îi e dat omului", „așa i-a fost scris", „așa a vrut Dumnezeu" — sînt sintagme care deferă responsabilitatea actului de viață unui for hotărîtor dinafară, indică o supușenie congenitală de natură mistică. *De plano* fatalismul inactivează. Omul totuși rămîne responsabil și activ dar în zona care nu atinge soarta, care nu angajează relația lui liminară cu moartea sau cu marile suferințe, ghinioane și decăderi ce-i sînt prestabilite.

Este sentimentul predeterminării de natură să invalideze demersul util, elanul războinic? Nu sîntem deloc siguri, devreme ce protestanții au predestinarea între punctele lor dogmatice și totuși au combătut cu arma în mînă și cu o înverșunare nedomolită pentru religia lor și pentru alte cauze, socotindu-se tot timpul acoperiți de voința lui Dumnezeu, cum putea să se simtă și ciobănașul mioritic în opoziția sa belicoasă. De ce predestinații protestanți, hughenoții de pildă sau anglicanii, s-au înscris în ordinea cea

mai activă a lumii, au generat popoare dintre cele mai eficiente, iar fatalistul român a rămas să-şi contemple cu resemnare înfrîngerea şi moartea, mulţumindu-se cu o revanşă pe plan estetic ?

Aici e unul din nodurile chestiunii.

Cel mai simplu răspuns ar fi că neamurile europene sînt dotate cu mai multă vitalitate, mai pline de sînge şi de mişcare sufletească, mai capabile de hărţuială şi concurenţă, şi că pe această vitalitate mereu activă şi provocatoare, s-au ridicat societăţile avansate de astăzi, care n-au prea avut milă de nimeni şi de nimic, ci *şi-au îngăduit orice lovitură ca să trăiască*. Ciobănaşul ar fi, deci, pusilanim din construcţie. El n-ar îndrăzni să riposteze la rău cu rău şi la nedreptate cu nedreptate, avînd, din slăbiciune, un cod care-l opreşte şi care atrage în cele din urmă pedeapsa divină asupra agresorului. Contul va fi plătit pe un plan transcendent, aşa cum e şi porunca, — de ce s-ar osteni ? Ciobănaşul nu e înclinat să creadă în legitima apărare, ci mai degrabă în capcana pe care Dumnezeu le-a întins-o celorlalţi ca să-i prindă în crimă. El socoteşte mereu în trei, cu implicarea lui Dumnezeu, care nu poate să lipsească şi în favoarea voinţei căruia îşi suspendă acţiunea. Slăbiciunea ar fi deci pe rînd temperamentală dar şi psihologică. Dumnezeu în loc să-l aţîţe, îl paralizează.

Dar mai e ceva, poate mai important : ciobănaşul nu are frică de moarte, nu înregistrează catastrofic propria lui dispariţie. El a contemplat multă vreme ciclurile naturale, a văzut că tot ce naşte

moare, ca să se nască din nou, în aparenţe schimbate, dar în tipuri statornice. El a văzut mulţi oameni şi multe animale pierind, multe crime şi împilări săvîrşindu-se, tragedii fără număr petrecîndu-se aproape natural, ca într-o stihie paşnică. Moartea e un dat obişnuit, ca mîncatul, băutul, procreaţia, este plecatul pînă mai încolo, este să lipseşti puţin, cu şansa de a întîlni o oază de linişte şi, în ea, poate, pe Pantocrator. Chiar întîlnirea cu Acesta nu e un fapt de spaimă şi cutremur, nu e o audienţă solemnă, crispantă, ca la Apuseni, nu e o convocare riguroasă într-ale mîniei, ci o ajungere firească, nicidecum silită, în preajma celui de la care toate purced, care e iubitor de oameni şi blajin, înţelept şi popular, zîmbitor ca un moş bun ce citeşte pînă în fundul sufletului şi dezleagă, înţelegînd de unde vin slăbiciunile ascunse. Moartea e doar întoarcerea sub ochiul ceresc, la o Fire mai cuprinzătoare decît cea în care ai trăit, deşi nu mult diferită. Este o juvenţă expurgată de mizerii contingenţiale şi încărcată de lumini şi culori şi mirosuri mai atrăgătoare decît cele de pe pămînt, dar evocîndu-le exponenţial, simbolic, tot pe acestea. E un alai blînd, cu complicitatea naturii spre o împăcare fericită ca o nuntă şi împodobită tot ca ea. Momentul supremei fericiri terestre şi cu momentul supremei împăcări ultraterestre se suprapun, coincid. Românul nu are o angoasă, nu cunoaşte chinul tortuos al anulării, nu crede în anulare ; ci într-o existenţă mîntuită, ridicată la o neobişnuită potenţă estetică, prin spălarea a tot ce a fost rău. Crima care l-a doborît rămîne în urmă ca simplu instrument al nunţii posibile, al petrecerii sale dincolo. La români

„a petrece" e foarte apropiat, cum se vede, cu „a se petrece", adică a trece pe nesimțite pe celălalt tărîm.

Chinul fecundelor îndoieli și dileme cu care Apusul și-a biciuit revoltele luciferice ascunse sub pompoase proceduri religioase nu a atins românul și nu i-a dat mohorîri sau spasme spirituale, nici nu l-au făcut apt pentru certuri dogmatice. El a primit atît de firesc, de total, tainele dumnezeirii naturante, încît spiritualitatea care decurge din veșnica punere în discuție nu s-a putut forma la el, neavînd aliment. Consimțitor mai degrabă decît oponent, el nu și-a alcătuit prea bine nici sentimentul de demnitate, care e o opunere, nici pe cel de mîndrie care e o ieșire în evidență și destul de rar pe cel de revoltă. A ajuns greu, sau aproape deloc, la solemn, care nu-l prinde, fiindcă i se pare o înțepenire antinaturală, o îmbîrligare deșartă, cînd viața curge. Românul nu este foarte curat, ceea ce pare respingător, dar nu inexplicabil ; el are un sentiment al organicului mereu în prefacere ; de-aceea gunoaiele, balega, detritusurile, cojile, chiar noroaiele sînt pentru individul elementar stadii ale unei perindări veșnice, calde, în timp ce asepsia e un stadiu rece și mort, o inhibare a curgerii. El s-a arătat sfios cu poruncile venite de sus, de la autoritatea dumnezeiască sau alte autorități și persoane, dar pentru situri omenești n-a arătat nici o sfială, decît o vagă nemulțumire cînd erau copleșitor de curate sau de mari. Universul său a rămas legat de statura omului, gigantismul i-a repugnat, ca și monumentalitatea.

N-am vrea să judecăm aceste lucruri nici drept defecte nici drept calități, consecvenți cu punctul de vedere de la care am plecat, ci doar drept unele note caracterizante. N-am vrea să spunem, cu Emil Cioran, că acest stadiu de amorțire naturistă s-a înscris împotriva istoriei poporului român, condamnîndu-l la neputința mioritică de a-și trasa urma pe mapamond, nici că înțelepciunea l-a pierdut, făcîndu-l resemnat, umil, sceptic și incapabil să ardă. Cioran însuși afirmă la un moment dat că n-a văzut față mai chinuită și mai îmbătrînită decît a țăranului român, dar în altă parte vorbește de noblețea acestui chip, atît de muncit. Nu e o contradicție, ci numai o schimbare de unghi : el l-ar dori foarte *făcător,* pînă la disperare explozivă, cu risc de dispariție totală, pe acest țăran care „doarme" în istorie, sau o ține în loc, sau „se răcorește" în ea în așteptarea focului apocaliptic ; dar, în același timp, nu poate trece peste miraculoasa lui contenență, venită din adeziunea cu Firea și cu încercările ei. El judecă odată pragmatic, apusean, european, și a doua oară românește.

Căci aici e poarta care trebuie luminată : cu toate că e supusă nevoilor de fiecare zi, viața românului nu e exclusiv pragmatică, nu se ordonează *toată* pe dimensiunea demersului util, și pe categoriile adiacente : economie de timp, productivitate, rentabilitate, foame materială, deși are cîte ceva din toate acestea. Dar înaintea lor stă categoria *trăitului,* care desfide utilitatea univocă, și pe care ne propunem s-o definim în continuare.

9. Despre trăit

Din definiția trăitului nu trebuie să lipsească, în accepțiunea românească, un anumit răgaz, o vreme altfel modulată ritmic decît în *fordism* sau în *taylorism*. Nu acolo e viața pentru român, chiar dacă s-a ridicat și el la unele performanțe tehnice, după model apusean, chiar dacă și-a petrecut ziua pe un obiectiv productiv, contopit cu el uneori pînă la sacrificiu. Dar viața e așezată *dincolo* de acest obiectiv, în răgazul pe care omul îl are, în șueta pe care o ține la o țuică, în relația pe care o întemeiază cu prietenul de credință sau de scepticism, în gluma și bîrfa pe care le aude și pe care le duce acasă, unde e o grădiniță cu glicină, o masă în curte sau în cerdac, o femeie gospodăroasă, copii. Țăranul nu dă în brînci ci se așază, și acum, lîngă roata carului, sub umbrar, să-și ia masa, cu ochii la cer, fără păs de ergonomie, dar cu mare grijă să nu dea Dumnezeu vijelie, să-i strice recolta. Funcționarul, intelectualul buchinesc pretutindeni cu dezinvoltură, mai o vitrină, mai o femeie, mai un colț cu doi-trei amici

gură-cască, puși pe șotii ori pe politică, sub o vreme nehotărîtă în care lucrurile serioase încap mai greu. Acelea serioase țin, îndeobște, de șmotru, de robot. Dar trăitul e să stai și să te uiți, cu simpatie, cu oțăreală, cu interes la lume, să stai la spectacolul străzii, al cîmpului, al lumii întregi, să vagabondezi prin lume, ahtiat să mai cunoști și să mai cumperi, veșnic pus pe un aperitiv, pe o relație nouă, haioasă. Trăitul este să ai parte de nițel amor, fie el și pe fugă, fie el și cu păcăleală, amor consolidat prin dans, film, șpriț și amintiri cît de cît comune și din care să ieși cu palmaresul îmbunătățit, iar „ea", dacă se poate, să iasă cu nițel gologani, să-și ia farduri, pantofi și cîte altele. Dacă a fost bine, se cheamă că ai trăit; și ai trăit și dacă a fost cu decepție. „Dacă-i pentru dragoste, ți se iartă orișice", zicea un mai-vechi șlagăr românesc, numind dragoste și zona de coțcăreală și tevatură ca să-ți atingi scopul și nu numai pasiunea fierbinte, univoc-angajantă, care intervine mai rar. Ceea ce pentru alții, care trag din greu la oficiu (sau la fabrică, sau pe cîmp) toată ziua, iar apoi, acasă, greblează aleile, spală geamurile, deretică și repară încontinuu, pare pierdere de vreme, pentru mulți români se înscrie în zodia *trăitului*, adică în consimțirea cu un timp care trece și care trebuie ornat cu sensibilitate omenească. Ceea ce pentru alții devine gîndire rece, fapt de strictă elaborare, organizare și invenție, cu toată atenția inteligenței îndreptată spre rezultat, pentru cei mai mulți români rămîne în planul impresiei divertisante, unde poți să faci sau să nu faci ceva, dar trebuie tot timpul să ții seama că ai îndreptat asupra ta ochiul semenilor,

în fața cărora dai un permanent recital, și nu atît de rezultate, cît de intenții. Aceste intenții trebuie să rămînă și ele umane, să participe de la simpatie sau complicitate minimală. Ceea ce pentru alții înseamnă termen și are precizia mecanică a ceasului, pentru cei mai mulți români se păstrează aleatoriu și se întîmplă numai dacă n-a intervenit ceva mai important, adică mai seducător. Seducția funcționează din plin, în forma unei chemări noi, a unui divertisment. — Ho, că nu dau Turcii ! zice românul, adică lasă graba, că nu-i urgență, nu-i pîrjol. Nimic nu pare inexorabil, totul se poate transige sau amîna sau tîrgui, și în această tîrguială stă o altă parte din „trăit". Împrejurarea n-are contur fix, implacabil, cum n-are nici legea, chiar dacă stă fixă ca un zid ; pentru român e o plăcere să sară pe deasupra, ori să treacă pe de lături sau prin ostrețe. Vioiciunea lui își face un punct de onoare din a găsi cele mai bune eludări.

Unii ar putea spune abuzînd puțin, că aceasta e o mentalitate de infractor, de om certat cu legea. Românul nu e atît de certat cu conținutul legii cît e cu implacabilul ei, care i se pare rigid, inuman, mecanic. El vede cu neplăcere normarea lumii ca pe o *reificare*. El vede, dimpotrivă, mijloacele de eludare ca pe un proteism multicolor, mai aderent cu viața decît construcția dogmatică. El își încearcă, trișînd, rezistența la înghețare. El ține seama de faptul că o lume normată, prea normată, e, într-un fel, o lume anormală. Legea lui de căpetenie e spontaneitatea, chiar anarhică. Preferă să improvizeze decît să respecte norma, să devieze decît să pară recti-

liniu, scorțos. El face tot timpul (moral) cu ochiul, ca să nu se lase prins în arcane stihiale. Românul simte că ceva în lume merge spre dezanimare, se înscrie împotriva trăitului pur și simplu, și atunci el se opune instinctiv acestui flux. El nu e prea disciplinat și bate rar cadența, aderă greu la comunitatea univocă, scoate mereu o culoare sau face o năzbîtie, ca să ne convingă și să se convingă că n-a murit. Nu inteligența silogistică îl propulsează ci istețimea săltăreață, de cele mai multe ori incongruentă. Căci și logica e o închisoare pentru el. Mai bine o prejudecată haioasă, împărtășită cu alții, decît o demonstrație impecabilă dar searbădă.

În materie de convingeri ferme, ineluctabile, românul nu se prea angajează, căci și acestea îl țin în loc. El le frecventează, mereu curios, se aprinde pentru un moment, le părăsește. Sînt capcane. Istoria l-a învățat scepticismul, disprețul anti-patetic. Au rămas în lume cimitire de patose răsuflate, bune de dat la gunoi, — pentru ce s-ar mai lega definitiv ? Nici religia nu l-a fericit, ba nici nu l-a lămurit asupra cauzelor inechității sociale din lume, asupra impunității grangurilor și ticăloșilor. Un pic de ritual, adică de spectacol, pe tradiție, pe opoziție, mai treacă-meargă ; dar nici o convulsie pe o chestiune atît de artificial încruntată. Pînă la prejudecată românul merge cu oarecare antren, mai ales cînd e colorată, cinetică ; dar la dogmă nu mai merge. Disputa dogmatică, ideologică, nu prea e dispus s-o ia în serios, decît sub latura de animare, de pasiune răscolită, mai puțin de conținut. Teoria nu e chiar viață, ci încercare de organizare a vieții, de adunare a ei într-un pluton de vorbe.

În „trăit" intră și o componentă contemplativă care a mai slăbit cu timpul. Privirea pe orizont nu merge prea departe, căci orizontul e ondulat. Privirea spre cer nu merge nici ea departe, căci cerul e tot mai populat de obiecte care înfrîng misterul. Rămîne contemplarea perindării altora. Rămîne și televizorul, filmul, banda ilustrată. Rămîne cîte o seară frumoasă, înmiresmată. Un colț de natură. O panoramă veselă sau tristă.

Trăitul românesc are o oarecare gratuitate și o anume disponibilitate. Ele pot apărea unora drept defecte. Dar ele pot apărea și drept calități într-o lume mult prea bine pusă la punct. Apuseanul își dă „loisir"-uri și le populează cu fel de fel de distracții expres, cele mai multe organizate. El consumă distracția ca pe timpul II. El echilibrează munca productivă, înverșunată, cu distracția plătită. Românul nu are atîta nevoie de contratimpul „loisir". El își trăiește „loisir"-ul în fiecare clipă, amestecîndu-l cu tot ceea ce face, cu tot ceea ce nu face, chiar cu ezitările și întîrzierile de a face ceva. El își trăiește întîrzierea. El își trăiește chiulul. El *are ce face* cînd trage la fit. Și, chiar dacă n-are ce face, totuși trăiește. Înscrierea lui în viață rămîne necoruptă. Nerealizatul din el rămîne virtualitate. El realizează, ca productivitate, mai puțin decît alții ; dar diferența se convertește în trăit.

Și mai e ceva, poate fundamental : românul e ludic, îi place să joace, să se joace. În tot ce face e și o aparență care contează. E un „dat în stambă". O mică păcăleală spectaculoasă. El se preface foarte ușor, păstrînd seriozitatea actorului. El joacă pe (cel

puțin) două planuri, disimulînd unul. E, chiar și la modul intelectual, un comediant. E și un comediant politic. Un comediant țăran, tip Moromete, cu ascunzișuri și prefaceri. Și un comediant religios, cu ipocrizii.

Jocul e în el, ține de o bucurie ascunsă. Sau de o mocnire ascunsă, cu rădăcini magice. El joacă exprimîndu-și tumulturile reținute, lirismele neexpandate. Dar el se și joacă pentru a modula lumea, pentru a nu o lăsa încrîncenată pe o singură coardă. În felul acesta speră să-l intereseze sau surprindă pe celălalt, să-i facă plăcerea. La limită, el se joacă și cu viața. Se joacă, bucolic, și cu moartea (v. Arghezi : „De-a v-ați ascunselea"). Se joacă și cu revoluția, se duce anapoda, cucerește ce cucerește, apoi se lasă. A obosit, s-a plictisit, vrea alt joc. „Altădată, altădată, o s-o facem și mai lată !" zice el, ghiduș. El iubește să fie în relație și în aleatoriu, nu se omoară cu programele, mișcarea contează, jocul. Dorind să se joace bine, el dă precumpănire participativului față de eficace.

În trăit intră și ura. Cine încurcă jocul e dușman, iar dușmanul trebuie înlăturat, nimicit. Dar și dușmanul are jocul lui, comedia lui, care amplifică spectacolul. Trebuie încurcat, trebuie scos din joc, dacă se poate definitiv. Trebuie pîrît la cineva mai mare care să-i ia capul și snaga. Fiind mic ca țară și nu foarte vertebrat moral-politic, românul pîrăște. O parte din istoria lui e făcută din pîri, la Țarigrad. Pînă astăzi, unde găsește un frate mai mare, un Big Brother, de o culoare sau alta, el pîrăște. Pîrăște pe unul chiar dacă a pîrît mai devreme pe altul, cu

o participare asemănătoare. Laudă pe unul chiar dacă a lăudat pînă mai devreme, în gura mare, pe celălalt. Aşa e teatrul, comedia. Se iese din rol, se intră în altul, din plăcerea trăitului. Nu ideologiile contează, ele se schimbă, ci trăitul. Viaţa e una. Ne distrăm în contul ei. Îi căutăm deliciile. Ne degajăm de ponoase. Ne jucăm.

Într-un vocabular apusean, acest tip de om e poltron şi leneş (cu toate exemplele contrare pe care de multe ori le va fi dat). El e, pînă la un punct, refractar civilizaţiei apusene.

Însă noi vom admite că acest tip de om nu are numai datele Apusului, ci şi pe cele ale Răsăritului. Şi nu vom considera Apusul ca singurul model uman, nici ca singurul criteriu de judecat omul. Nu mergem, aşa cum am promis la început, pe o axiologie eminamente apuseană. Şi, dacă se poate, pe nici o axiologie.

Noi constatăm doar că există şi un alt fel de tip de viaţă, cu alte caracteristici, nu mai puţin legitime, nu mai puţin fertile. Tipul răsăritean, de pildă, al Rusului, nu este mai puţin valabil în determinările sale decît tipul, atît de eficace şi dominant, al Americanului. Nu avem, credem noi, de privilegiat eficacitatea, nici civilizaţia, nici confortul, decît într-o competiţie antagonică. Dar şi atunci, vom spune că pasiunea pentru meandrele sufletului omului în dedalul civilizaţiei e cel puţin tot aşa de acută la Ruşi, care au sondat acest suflet în literatură într-un mod greu de egalat. Nu avem de contestat axiologic viaţa unui locuitor simplu pierdut în depărtata Siberie, care are aceleaşi legitimări umane de suflet şi aceleaşi

îndreptăţiri ontologice ca ale oricărui altuia. Modelul indian, chinez, japonez pot atîrna oricînd în cumpănă, ca şi alte tipuri de viaţă asiatică, mai mărunte. Asemenea şi trăsături ale altor continente.

De-aceea, confruntarea noastră nu trebuie să aibă loc în faţa unei singure table de valori. Poate nu sîntem apuseni pe cît am vrea (mai precis pe cît ni se cere), dar însuşirile răsăritene îşi au şi ele valoarea lor şi credem că n-avem de ce să le escamotăm.

Trăitul românesc este deocamdată o rezervă, o reţinere în faţa civilizaţiei şi criteriilor Apusului. S-ar putea să fie totuşi o soluţie, sau să conducă la o soluţie : soluţia noastră. Soluţie care încorporează cu aceeaşi îndreptăţire şi caracteristici răsăritene, fără să le dispreţuiască.

Trăitul românesc pare să reacţioneze sociologic, sau poate ontologic, la hegemonia demersului util, acela elaborat de raţiunea umană, opunîndu-i trăsături din zona gratuitului spectacular, zonă mai elementară, dar mai legată de suflet.

Este ceea ce am putea numi, din nou, reacţionarism.

El se înscrie nu numai în zona volubilităţii noastre de suprafaţă, a aparenţei noastre superficialităţi ludice, dar şi în zonele de adîncime ale instinctului nostru naţional.

10. Prin ce sîntem totuşi europeni ?

Mai întîi prin cultură.

Cultura noastră e luată din Europa, atît formele cît şi spiritul. Ea s-a adaptat la propunerile europene, şi le-a asimilat, cu inerente transformări. Ea n-a crescut o dată cu cultura europeană, ci s-a aruncat asupra ei în secolul 19. Pînă atunci decalajul era mare. Cronicarii noştri vin cu două secole după cei francezi şi sînt contemporani cu marea inflorescenţă a clasicismului de la curtea Regelui-Soare. Bîjbîim o fixare inconografică senin-naivă în plin elan al Renaşterii. Nu avem sculptură în vremea lui Michelangelo, cum n-am avut poezie cultă în vremea lui Dante sau Ronsard. Marile epopei ale lui Ariosto şi Tasso nu capătă la noi replică, dacă nu gîndim să numim aşa şăgalnica *Ţiganiadă* de peste secole. Muzica preclasică ne găseşte cu *pa-vu-ga-di*, tipăriturile ne vin tîrziu pe bucoavne religioase. Dar în sfîrşitul iluminismului se înfig deja rădăcinile lui Gh. Lazăr şi, puţin mai încolo, Heliade suge de la italieni. Franţa domină cu modélele sale mijlocul secolului trecut,

stîrnind chiar o reacţie de defensă (v. „Franţuzitele" lui Faccà, comediile lui Alecsandri), apoi intră influenţa germană, junimistă, apoi cele două modele concurează, interferînd cu altele. La începutul secolului nostru, sîntem sincronizaţi binişor cu multe curente, iar după 1920 participăm la modernizare şi cultura noastră nu-şi mai refuză nici o ofertă europeană, ba chiar se înscrie în Europa cu iniţiative proprii. Astăzi, cînd Europa s-a destilizat aproape total, sincronia noastră modernistă şi postmodernistă e completă.

Nu este deci adevărat că noi am fost totdeauna europeni, cel puţin sub aspect cultural. Noi am fost secole de-a rîndul detaşaţi de Europa şi ne-a unit, într-un timp relativ scurt, efortul remarcabil al cărturarilor şi intelectualilor noştri, cu marea lor forţă de asimilare, uneori mimetică. Poeţii noştri cei mai mari n-au ocolit modélele, ba uneori le-au imitat fidel, chiar în tropii unei poezii atît de autohtone cum e a lui Coşbuc. Am învăţat într-un secol sculptura dînd un sculptor universal, deschizător de şcoală. Dăscăliţi de compozitori nemţi, am intrat în Europa prin Enescu. Cu Davila şi influenţa franceză am devenit medici, cu Aman şi Henţia am devenit pictori. În douăzeci de ani, mari arhitecţi francezi — Gottereau, Louis Blanc, Galleron — ne-au învăţat arhitectura urbană europeană pe care, cu Mincu, ne-am şi îngăduit s-o „românizăm" în parte. Saligny e european, ca şi Teclu şi alţii. Aeronauţi de-ai noştri sînt protocroni. La nivel matematic ne socotim azi în primele rînduri. Elevii noştri cîştigă Olimpiadele lumii. Ceea ce era cîndva elongaţie culturală mare, ecartament, ne-a adus rapid în Europa. Avem, masiv,

azi, o proză de nivel european şi o poezie la fel. O şcoală componistică perfect sincronă. Un teatru surprinzător de bun. Prin imitare, mai exact prin preluare creatoare, sîntem acoperiţi peste tot.

E adevărat că nu am dat genuri speciale româneşti, că nu avem o specialitate renumită (decît poate geriatria), dar ca performanţă ne putem ţine foarte bine în cursa europeană, chiar fără premii Nobel.

A doua trăsătură europeană este cea juridică.

Gîndirea juridică românească s-a aşezat foarte repede în canavaua franceză, preluînd prin ea antecedentele comune romane. Nici aici procesul n-a fost continuu, europenismul nostru nu a fost congenital. Am stat multă vreme sub incidenţa unui drept comunitar slav (mir, zadruga), apoi pravilele noastre au consacrat obiceiuri ale pămîntului cu unele influenţe bizantine. O legislaţie oarecum europeană ne-a venit prin rusul Kisseleff la 1830, apoi, curînd, am intrat în orbita codicelor napoleoniene, de care nu ne-am mai despărţit un secol. Avînd şi o Constituţie aproape copiată din Europa (Belgia), avînd boieri şi boiernaşi plecaţi în special la studii juridice şi, mai tîrziu, o suprastructură socială dominată de avocaţi, cu o retorică avocăţească de suşă franceză, avînd şi un corp judecătoresc copiat de la francezi, ne putem numi europeni încă de la sfîrşitul secolului 19, cînd în tribunale şi în Parlamentul românesc trăsăturile stilistice ale facondei franceze se regăseau în remarcabile ţîşniri de spirit sau rigori de argumentare. Tot pătura cultă a fost aceea care ne-a permis asimilarea, deşi un anume simţ al dreptăţii, în

sens european, pare îngropat în adîncul poporului încă de la originea sa.

A treia punte de legătură e gîndirea politică şi statală.

Acroşarea lui Vladimirescu de Eteria era încă periferică şi ideologic irelevantă, dar Constituţia Cărvunarilor vorbeşte de o punte cu preocupările revoluţionare din Europa. Racordul hotărîtor se face în 1848 prin bonjurişti, care sînt deja europeni. Europeană e şi gîndirea politică a lui Cuza şi tranşarea cu grecismele şi alte orientalisme, în favoarea unei modernităţi de nuanţă laică. Prinţul european Carol ne leagă şi mai strîns de instituţiile politice ale Europei şi de-atunci toată decurgerea noastră, toată gîndirea noastră politică, fie că e democratică fie că e autoritară, se sincronizează atent cu frămîntările politice ale continentului, pînă cînd comunismul ne rupe o vreme de această matrice. Comunismul asiat, şi nu socialismul care e tot de inspiraţie europeană.

Şi aici s-a făcut un salt mare de la arbitrarul despotic al voievozilor, de la apolitismul poporului împilat de Semilună sau robit de austro-maghiari, de la satrapiile boierilor divaniţi şi absolutismul marilor moşieri, autohtoni sau străini, la un stat totuşi „de drept“ (ca cel criticat de Eminescu şi ridiculizat de Caragiale), cu instituţii ferme şi solide, în rang politic, financiar, medical, şcolar şi, pînă la un punct, administrativ, cu o gîndire tot mai universalistă, cu exponenţi europeni de prim rang ca Titulescu şi Iorga, buni cunoscători ai realităţilor Apusului, după ce o pleiadă de politicieni străluciţi ca Nicu Filipescu, Take Ionescu, I. I. C. Brătianu, Marghiloman

așezaseră țara într-o albie politică europeană și contribuiseră la întregirea ei.

Deci : noi nu „am fost totdeauna europeni“, ba chiar am plecat cu un handicap îngrozitor, aglutinînd stătulețe politice abia la începutul mileniului, adoptînd foarte tîrziu și atenuat formele cavalerești ale feudalității, luminîndu-ne foarte greu, emancipîndu-ne extrem de tîrziu, după o viață rudimentară și aservită. Dar niște germeni păstrați inactivi multă vreme ne-au permis o ecloziune rapidă, surprinzătoare și ne-au atașat cîndva abia presimțitei noastre matrice europene, printr-o faptă mai mult de suprastructură.

Pînă acum puțină vreme, toată modernitatea noastră s-a datorat Europei. Ea a început să se datoreze acum și Americii, de cînd Europa s-a mai americanizat și ea.

Ce devine în fața acestei modernități arhaismul nostru, factorul popular, pe care unii îl consideră profund reacționar, iar alții singura soluție de exprimare specifică ?

Acest factor asigură gravitația, înrădăcinarea, probabil și echilibrul. El nu dă multe fructe, e mai mult trunchi și, poate, floricele. El nu extrage prin rădăcini, trebuie să recunoaștem, o prea bogată substanță. Ne lipsește tradiția scrisă dacică. Ne lipsește o mitologie tracă, amplă, mustoasă. Ne lipsește mitologia romană cu care nu consunăm, căci etnogeneza noastră e îmbibată în creștinismul incipient, monotheist. Mitologia romană și-au însușit-o alții, din vreme, noi am fost atomizați și obnubilați culturalicește, neputînd prelua prea mult de la o suprastructură latină curînd retrasă. Ne lipsește un Ev-Mediu epigon Antichității, cu iluminări și frisoane mistice, cu exegeze bigote sau clasice, cu rînduieli de început de breaslă, pentru care avem de așteptat peste 15 secole. Ne lipsește o influență bizantină asimilată, dincolo de cadrul ei ritual, bisericesc, ori de formele degenerate ale grecismului fanariot. Ne lipsește o Renaștere tipic românească și, așa cum s-a mai spus, o Reformă spirituală.

Am rămas cu un folclor patriarhal, zbenguitor, colorat, dar fără mari consecințe în planul preluării, iar acum corupt de influențe stilistice alogene, de care nu sîntem capabili să ne apărăm.

Ca factor de emulație și în lipsa unei mitologii cu mari dezvoltări și racorduri epice, el ne înscrie în zona exoticului, a pitorescului, și ne fixează centrul de greutatea sub limita cultă. Pături foarte largi de români aderă la „popularul“ lor mai mult decît la formele culte, sînt tributare clișeului și parafrazei populare, ba chiar mistificării și *kitsch*-ului. Și în timp ce pătura de sus, cultă, sau măcar o parte din ea, are o deschidere europeană, masa poporului gîndește încă prerațional, încrîncenîndu-se pe un popular stătător, fără mari deschideri, ca spre a-și asigura o apărare împotriva oricăror contagiuni. Categoriile naționale românești au rămas în bună parte populare, deși România manifestă cert vocația unei culturi deschise universalului.

Dacă în materie de drept, de gîndire politică și de cultură (cu amendarea din urmă) avem temeiuri de racord european, poate mai puțin născut decît dobîndit, în materie de morală lucrurile stau mai rău

şi influenţele orientale au concurat la relativizarea ei. Avem, hotărît, o altă morală decît cea europeană, cu toate consecinţele care decurg de aici pentru nivelul nostru de civilizaţie. Pîrghiile morale ale datoriei, onoarei, cuvîntului dat, lucrului bine făcut, onestităţii desăvîrşite, cele care asigură, alături de curăţenie şi muncă, optimizarea convieţuirii cu semenii, sînt fasonate aproximativ, din multiple cauze, multe istorice, şi s-au mai şi tocit prin trecerea timpului. Europa civilizată tinde a ne privi ca pe nişte extranei.

În acelaşi timp, însă, în primitivitatea şi relativitatea comportamentului nostru civilizatoriu sînt ocolite unele din calităţile europene pe care Românul le socoteşte defecte şi cărora le opune aparente defecte pe care noi le considerăm calităţi. Europeanul e zgîrcit, măsurat, acolo unde Românul e risipitor, generos ; şi e rece, compuncţios, acolo unde românul e cald, efuziv. Cu riscul de a părea retrograzi, noi vom apăra aceste însuşiri ne-europene şi vom edifica, chiar pe ele, o şansă de stil românesc.

Acesta ar fi felul nostru de reacţionarism împotriva răcirii lumii, nu ca efect al unei ticăloşiri, ci ca efect al unei perfecţionări.

11. În minor

Putem accepta sau nu că avem (faţă de Franţa, Germania, Anglia) o cultură mică, întrucît metodologia propusă de noi refuză orice înseriere a valorilor ; dar trebuie să admitem că avem o propensiune specială pentru minor. Sensibilitatea noastră se desfăşoară în bună parte în minor.

Avem, ca nimeni, cultul diminutivului. Duioşia nu ni se opreşte la copilaş, bunicuţă, mămicuţă, ea traversează animale mari ca văcuţă, căluţ, pe toate cele mărunte, pisicuţă, căţel, purcel, şi se opreşte la lucruri agreabile, în special la feluri de mîncare : ciorbiţă, mămăliguţă, pîinică, tocăniţă, sosuleţ. Delectarea noastră se exprimă prin diminutiv. Cel mai popular fel românesc sînt micii. Augmentativul marchează, dimpotrivă, o neprietenie, o respingere, în anumite părţi ale ţării e infamant. Dintru început lucrul mare nu ne e pe suflet.

Duioşia măruntică impregnează cele mai multe din faptele noastre, chiar pe cele marţiale. „Să nu-l pună de plantoane / că e mititel şi-adoarme“, se roagă

mama pentru fiul ei recrut. Oriunde ar pleca acest fiu, sau acest bădiță, femeii i se pare departe și o apucă dorul. Alte națiuni acoperă globul, sînt într-o continuă expansiune, bărbații stau zeci de ani la antipozi, în condiții grele, de pionierat ; ai noștri, deși nu depășesc cîteva sute de kilometri maximum, s-ar vedea mereu acasă, la vatră, unde sînt doriți într-un mod stătut și sedentar. Alți tineri cunosc mîndria, pentru ei înălțătoare, de a intra în armată, de a fi în sfîrșit bărbați ; ai noștri se duc la armată cu jale, dacă pot se ambuschează, se dau după deget, pentru ei armata și stagiul militar nu conțin nici un prestigiu ; ei nu-i iubesc rigoarea, nici nu-i simt măreția. Războaiele li se par prostii, și bătaie de Dumnezeu ; după un prim avînt, se și gîndesc acasă și se întreabă de rostul luptei în raport cu celelalte rosturi, civile. Avîntul e plenar, ca și vitejia, uneori și rezistența. Determinarea psihologică e însă mereu domestică.

Construcțiile, pe model românesc, n-au fost niciodată înalte, impunătoare ; cînd au reușit, au fost cel mult plăcute, armonioase. Monumentalul n-a intrat în configurația noastră sufletească primară, a fost adus din altă parte, noi ne-am cantonat în minor. Rar stradă românească de o anumită respirație și ținută spațială, dreaptă pe kilometri. Cele mai multe sînt încovrigate, sinuoase, iar unele sate și cătune par presărate cu furca. Cotiturile (adică segmentul) abundă ; întregul nu se prea configurează. Trei sistematizări ale Bucureștiului, creînd cu sila bulevarde, au rămas neîmplinite, iar ultima a speriat sensibilitatea estetcă a unei părți din populație, neobișnuită

cu grandiosul : o parte din „esteții“ români au reacționat negativ.

Formele de artă s-au strecurat și ele mai mult în minor. N-am avut marea plăcere a materialelor dure, în special a pietrei, cum au italienii. Nici a bronzului, nici a fierului, — deși am traversat toate civilizațiile preistorice la fel cu alții. Ne-au plăcut lucrurile friabile, lemnul și lutul, unde avem unele realizări notabile. Un poem al lui Arghezi începe așa : „Disprețuind granitul, o, fecioară...! “ Ciudat acest dispreț funciar pentru granit, pentru bazalt și marmură, care se găsesc copios la noi în țară și care ar fi trebuit să ne inspire, dacă nu aveam plăcerea minorului. Ca mulți alții, Brâncuși a început cu stîlpi crestați. Ne-am dus în special spre bețe crestate, spre oale smălțuite, spre ouă încondeiate, spre fibre vegetale, ii, fote, marame, spre tot ce e subțirel și ușor de distrus. Am avut aceste propensiuni mai degrabă femeiești, ale ornamenticei și frumosului mic, minor, nu și pe acelea ale construcției solide, marii sculpturi în piatră, ciubucăriei în piatră, turlei sau turnului curajos, dintr-un material fără moarte. Cîteva cetăți ale noastre, cîteva castelașe și domenii clădite, împodobite, nu spun mare lucru ochiului artist. Iar Branul, Hunedoara, Peleșul nu sînt esențial românești. Am tras spre minor secole de-a rîndul, neajutorați nici de istorie, dar nici de puterile noastre sufletești. Cînd, acum în urmă, s-au făcut lucrări megalitice, ni s-au părut „faraonice“, inutile, deși era întîia oară cînd construiam în mare. Am fost gata să schimbăm uriașe lucrări civile, ca sute de mii de locuințe, palate,

canale, şosele curajoase, pentru libertatea unui versuleţ.

Chiar furia versificării în orice împrejurare ţine de un spirit minor. Populaţia rimează cu oarecare plăcere, se complace în rimă şi în ritm, se realizează întrucîtva la acest mod, chiar în dezideratele politice. Eposul de anvergură, însă, a refuzat să se întrupeze sau s-a dus, de la început, în parodie, lipsindu-i bărbăţia credinţei în frumosul monumental.

Românul e gata de beţie sufletească, dar tot la modul minor. La extaz nu prea ajunge, nici prin beţie, nici prin contemplaţie. Extazul lui e de la început mitigat, trage spre pămîntean ; iar asceza nu-i stă în fire. El e iubeţ, dar nu cu extaz. Mai degrabă cu o anumită înverşunare, care se poate transforma curînd în dispreţ sau inimiciţie. Dorinţa lui e de a supune, mai curînd decît de a se contopi sau absoarbe. La refuz sau la exces el spurcă, luîndu-şi astfel o oarecare revanşă pentru minoritatea condiţiei lui. Sau pentru imprudenţa ataşamentului.

Plăcerea lui de a spurca se amestecă cu dorinţa lui. Alte popoare la înjurături evocă pe Dumnezeu ori forţele naturale. Românul înjură genezic, ca şi cînd ar dori să refacă ontologia, ori să desfiinţeze cu totul pe adversar spurcîndu-i ce are mai scump. El e, şi de data asta, participativ, imanent. Şi din nou minor, căţărat în mica răzbunare, ca spre a se mări prin toate lucrurile pe care le-a spurcat. El intră în contact direct şi esenţial cu adversarul, dar la modul minor.

De unde vine o asemenea propensiune ? Probabil din structură. Însă o istorie mică conduce şi spre o

cultură „mică". Fapta mare nu şi-a găsit locul, s-a lăsat aşteptată ; ea se hipostaziază atunci în plănuire, invocare, apostrofă. La rîndul său apostrofa, înjurătura delestează omul de tendinţa de a mai făptui, „rezolvîndu-l" în expresie, unde îşi găseşte el relativa liniştire.

La asta contribuie şi împrejurarea că universul sufletesc românesc e în bună parte animist. Mitologia românească, atîta cîtă este, nu face mărturie de mari înfruntări eroice, de giganţi ; ea e presărată în schimb de duhuri mititele şi perverse, vîrcolaci, moroi, iele, care în general fac pagubă, lasă omul paraponisit. Îl ajută doar o Sfîntă Vineri şi Dumnezeu cînd, mai rar, coboară pe pămînt, cu Sfîntul Petru. Înfruntarea supremă e între Făt-Frumos şi Zmeu. Însă duhuri mici sînt peste tot, omul la necaz vorbeşte cu ele, le simte prezenţa, le cheamă complicitatea. Lumea nu e stearpă, cum e într-o viziune strict raţionalistă, ştiinţifică, ea e plină de mişcare şi de forţe necunoscute, care pînă la urmă îi dau farmecul.

Cu acest lest sau balast în calea edificării unei viziuni strict ştiinţifice, românul păstrează o legătură proteică şi în parte iraţională cu viaţa, conferindu-i, în locul exactităţii, o oarecare adîncime. El are un alt eşicher de adevăruri venind din mişunarea duhurilor mici, din lipsa duhurilor mari ca Zeus, Odin, Wotan. Aceştia, odată intraţi în *Götterdämmerung*, s-au sfîrşit. Dar duhurile mici au o circulaţie neîntreruptă. Marile duhuri pier patetic în acordurile tumultoase ale lui Wagner. Duhurile mici se întrupează mereu în „frunză verde".

12. Veşnicia efemerului

Minorul poate fi trăit la fel de bine ca şi majorul. Ontologic are aceeaşi legitimitate. Crestarea stîlpului, încondeierea oului nu vizează la o durată fără termen ; sînt însă o împlinire întru frumos. Ce le lipseşte ? Grandoarea şi orgoliul indestructibilităţii.

Şi aici venim la una din obsesiile marilor civilizaţii : durata. Marile civilizaţii şi culturi ar dori să păstreze tot. Ele s-au străduit să înfrîngă în toate felurile caducitatea, să scoată accente perene. Au lucrat în materiale durabile. Au conservat tot ce au putut. Au strîns mari biblioteci, mari pinacoteci şi gliptoteci, care, de mari ce sînt, depăşesc cu mult măsura apetitului uman actual. Au strîns arhive cu mii de miliarde de informaţii, le-au fotocopiat, le-au xeroxat, le-au clasificat, le-au pus pe calculator. Sînt în lume uriaşe stive de informaţii, inclusiv cultural-artistice, şi uluitoare procedee de a le aborda. O bună organizare derivînd dintr-o generaţie foarte avansată de computere conduce în mod rapid la orice informaţie dorită.

Desigur, aceste minuni de eficienţă se înscriu în zona utilului. Dar în zona trăitului, sau a retrăitului, zone eminamente cultural-artistice, nu poate interveni nici un computer. Trăitul evocat nu mai e trăit ; el rămîne informaţie, conservă. Lumea se umple acum de depozite uriaşe de conserve, care ar avea tendinţa să lesteze viaţa dacă locuitorii le-ar lua prea serios în seamă şi n-ar trăi la modul emotiv *alături* de aceste bazare ale eternităţii, acordîndu-le o simplă curiozitate turistică. Şi vedem atunci hecatombe de eternizare dispreţuite de fluxul pragmatic al vieţii.

Sentimentul eternităţii nu se încheagă la români pe oprirea în loc, fie şi în forme monumentale sau ieşite din comun ; de acestea românul nu s-a învrednicit să aibă parte. Sentimentul eternităţii se încheagă dimpotrivă pe fluid, pe trecere, pe efemer. Viaţa e încă fragedă, făcută mai mult din trăiri decît din conserve. Informaţionalul, fie el şi cultural, nu lestează starea de spirit proaspătă. Clipa, în trăit, îşi are dimensiunea ei, cuprinzătoare. Perindarea îşi are dimensiunea ei. Ce este, este. Ce piere, piere. Dar, înainte de a pieri, a fost un zvîcnet spre frumos care a atins, fie şi o clipă, eternitatea.

De aceea materialul friabil nu mai are consecinţe atît de grave. El a dat loc unui *trăit*, şi asta e totul.

Se poate întreba : Oare cei care văd, la Luvru, Gioconda *o trăiesc* ? Evident, o mică parte, şi în mică parte. Restul e informaţie. Catalog. Turism. Românii (să ni se ierte acest calambur !) sînt mai puţin informaţi, fiind mai in-formaţi. Dispreţuind granitul, ei iubesc oala în rotunjimea, în acordul de gol şi plin,

în culoarea ei. Pierind, după ce s-au bucurat, ei devin oale şi ulcele. E eternitatea lor, ciclică.

În perspectiva aneantizării totale, care e de mult în mîna omului (şi despre care am vorbit la capitolul 5), deosebirea dintre durata de cinci mii de ani şi durata de cinci sferturi de ceas se atenuează, astăzi, simţitor. De aceea nu cred că mai încap nici scuze, nici regrete. Veşniciile au fost *altele*, şi asta e tot.

E de adăugat că această aşezare în efemer, precar şi friabil n-a împiedicat persistenţa, continuitatea şi durata poporului nostru care, neomologînd marea urmă materială, şi-a păstrat unitatea de spirit într-un mod care pare multora surprinzător, „miraculos".

13. Derizoriul

La confluenţa minorului cu ludicul se naşte derizoriul.

Este spaţiul moral românesc.

Românul nu dispreţuieşte numai granitul, ci şi lucrul de mare importanţă. Căci ce este important, granitic ? Mai nimic.

Viaţa e importantă, dar nici ea nu e granitică. Ea curge mereu. În ea ne batem joc unii de alţii, ne batem joc de ce sîntem, de ce avem. Pînă la urmă, ne batem joc de viaţa însăşi.

Sentimentul occidental al morţii cheamă dispoziţii grave, solemne, acorduri patetice. Românul, cînd nu se ridică la poezia mioritică, dă în derizoriu. El apreciază lapidar dispariţia mortului : „Pînă ieri sta-n prispa căsii, azi s-a dus în p... mă-sii". Ori îl caină în batjocură : „Du-l, du-l, c-a trăit destul !"... Ori parodiază un şlagăr : „Opriţi dricu' / mortul vrea să bea un Ci-co". Ori îi face epigrame, în cimitir la Săpînţa. Mortul e un haplea, o nătăfleaţă, un prost care n-a

mai ştiut să trăiască. El e văicărit, cam de bîlci, cam în parodie. Lacrimile curg pe obrazul rudelor şi prietenilor, dar ei se expandează în floricele oratorice bocite. Pînă la urmă, totul sfîrşeşte în chef. Cei vii îşi iau revanşa că mortul i-a tras pe sfoară şi a plecat. Adevăraţii îndureraţi din familie se rezolvă, şi ei, în grijile gospodăreşti ale pomenei. Viaţa îşi vede de treabă înainte.

În viaţă important e cine păcăleşte pe cine. Păcăliciul triumfă asupra păcălitului într-un joc al isteţimii. Important nu e să iei ce ţi se cuvine, ci *peste* ce ţi se cuvine. Sau ce *nu* ţi se cuvine. Tranzacţia onestă e fixă, rigidă, plictiseşte. Numai jocul liber e uman. De-aceea orice contract sinalagmatic, riguros respectat, îngheaţă, scade entropia. În schimb trasul la fit, trasul pe sfoară, dusul cu preşul, sporesc miza jocului, îl animă. Cineva trebuie în orice caz păcălit.

La urma urmei istoria, marea istorie, n-a fost decît păcăleala unora de către alţii, cînd celelalte mijloace, parul, flinta, otrava n-au mai fost de ajuns. Aristocraţii au păcălit, regii au păcălit, colonialiştii au păcălit, politicienii şi oamenii de afaceri au păcălit, — altfel nu existau inegalităţi atît de flagrante în lume. Românul de ce n-ar păcăli şi el, în jocul lui minor ? De ce numai alţii să-l păcălească pe el ? Nu i-au făcut destulă silnicie ? Nu-i fac şi acum ? Ce e el, prostul tuturor ? El se simte perfect îndreptăţit în faţa forţei, a împilărilor. Zice ca ei, dar face ca el. Îi păcăleşte. Păcăleşte şi pe semen, ca să se vadă că e mai isteţ ca el, că are mai multă viaţă şi imaginaţie.

De asemenea, românul se tîrguie. Preţul fix e oprire în loc, îngheţare. Ca şi termenul fix. Dar disputa pe un preţ, tîrguiala, e angajare umană, joc al isteţimii, competiţie. Universul rămîne deschis, labil. Nimic nu trebuie luat foarte în serios, căci nimic nu e bătut în cuie.

De la păcăleală la furt e un pas. Şi furtul e o joacă, o angajare minoră, derizorie. Dacă n-a fost atent ! Dacă a fost prost ! Dacă a dormit pe el ! Cîştigă cine e mai treaz şi mai îndemînatec. Păgubaşul nu se supără nici el de moarte, ştie jocul. De data asta a păţit-o el, mîine întoarce foaia, cu un altul. Deşi ciudos, nu cere spînzurarea delincventului, căci jocul s-a desfăşurat în limite umane. Poţi cere spînzurarea cînd crezi în lege mai mult decît în om. Cînd ai *spirit obiectiv*, cînd ai ajuns la el.

Dar românul n-a ajuns, încă, la spiritul obiectiv, de tip european, şi probabil nici nu se grăbeşte să ajungă. Universul lui e labil, plin de tîrguieli şi de păcăleli, de legături care se fac şi se desfac, de înrudiri, nemeşaguri şi cumetrii, care acelea prevalează, carnal, asupra descărnatului „spirit obiectiv".

Universul lui e derizoriu, făcut puţin pe joacă. Şi principiile sînt făcute cam pe joacă. Şi ataşamentele cam pe joacă. Şi iubirile. Şi urile sînt făcute cam pe joacă, fiindcă, trecînd timpul, îl ierţi pe greşitorul cel mai înverşunat. Îţi iei vorba înapoi, o întorci. Nici timpul nu e bătut în cuie. Nici sentimentele nu pot fi.

Este acest univers rezultatul minciunii ? E greu de răspuns. În momentul acesta nici nu ne interesează.

Ne interesează *ce se poate face* cu această disponibilitate ludică, puţin respectuoasă cu valorile mari, de bază, ale codului marilor civilizaţii. Trebuie neapărat să ne luăm după ele — în cazul cînd am putea ?

Ori, poate, dimpotrivă, să ne valorificăm reacţionarismul ?

14. Timpul dislocuit

Înainte de a încheia şi acest al doilea capitol, să vedem ce ne propune suspomenitul cod al marilor civilizaţii occidentale rezemate pe spiritul obiectiv.

El ne propune o eficienţă extraordinară într-o lume exhaustiv informatizată.

Un mers aproape pe şine, optimizat, cu viteze tot mai mari.

Un belşug al utilităţii care să creeze alte utilităţi, şi alte dorinţe de utilităţi.

Pînă unde ?

Şi pînă la ce viteze să se meargă ?

Şi pînă la ce perfecţiune informatică, la ce supra-dispecerat mondial ?

Se pune chestiunea ca elementul E să fie fabricat cu mai puţin efort, dacă se poate de roboţi şi să ajungă în timpul cel mai scurt de la punctul A la punctul M unde va avea, spune informatica, cea mai mare căutare. Şi cel mai bun preţ, în cadrul unei scăderi generale a preţurilor.

Să reținem deocamdată că va ajunge într-un timp nebănuit de scurt. De o sută de ori mai scurt decît făcea altădată cetățeanul C ducîndu-se cu vita în același punct M. Acum marfa lui ajunge într-a suta parte din timp. Iar dacă voia să vîndă chiar vita, ea e tăiată, tranșată, sortată, ambalată și etichetată încă de la locul de pornire, cu mijloace mecanico-electronice extraordinare ; iar prețul i se depune, în cont, la bancă. De ce să se mai ducă deci la tîrg nenea C al nostru ?

Și acum vine întrebarea : atunci ce să facă ?

Omul nostru mergea, stătea sub un tufan de arin, da vitei un braț de fîn, se mai tolănea în mohor, mai mergea, o ducea la jgheabul cu apă, schimba o vorbă cu un drumeț, privea cerul, îmbuca, se închina, ațipea, — și ajungea tîrîș, în zece zile, cu vita mînată cu nuiaua la locul desfacerii, unde o mai tîrguia o dată, bea adălmașul, făcea politică ; apoi căsăpea animalul, lua banii, lua parte la o gustare, se mai foia prin tîrg și venea binișor acasă cu două-trei cadouri, cu ochii în toate părțile să nu-l fure nimeni, mulțumind cerului pentru toate cîte s-au petrecut.

Acum, într-o oră și douăzeci de minute treaba e rezolvată ; banii au și intrat în bancă, au început să producă dobînzi. Dar el ce face cu restul timpului ? Cu tot timpul care a fost furat *trăitului* ?

Apusenii răspund așa : omul se recalifică, devine parlagiu calificat, ori, și mai bine, ascuțitor de cuțite electronice, devine electronist. Devine apoi om de cercetare, care să vadă cum ar face ca operația să ajungă numai la o oră, apoi la patruzeci de minute, apoi la douăzeci și cinci. Cum poate fi optimizată

informatic înscrierea contului la bancă, sau plata debitorului, a societății respective, sau drumul critic al așchierii pieselor de utilaj ori al rectificării pinionului P, ales din nenumărate variante. Binețînțeles, ajuns aici, cetățeanul C va cîștiga mult mai mult decît în stadiul inițial. Și va avea și timp mai mult. Iar pentru timpul liber va avea organizate distracții și loisire cu duiumul, care îl vor culturaliza, el putînd, prin apăsare pe un simplu buton, să cunoască aproape instantaneu tot ce s-a scris în sectorul activității sale, sau în orice alt sector din lume. Cît privește repartiția bunului social să n-aibă grijă, ea se face milimetric, tot electronic, cu o toleranță de sub 0,1%. Totul va decurge fără greș. Spiritul obiectiv, unit cu raționalitatea extremă, canalizată pe direcția demersului util, ergonomic, vor face minuni.

Ne este teamă că tocmai în fața acestui lucru, atît de „brici", se cam codește compatriotul nostru. El fiind, ca și noi, reacționar, se gîndește cu plăcere nu atît la contul lui din bancă și la dobînzile aferente, cît la tufanul de arin și la jgheabul unde adăpa vita, și unde, văzînd reflectate stele, nădăjduiește c-o să facă o bună treabă la tîrgul spre care se îndreaptă.

El nu de „loisir" are sete ; el are sete de trăit.

Pînă la urmă, acest *trăit* reprezintă o mare putință vitală, o *plastie*. Din această zbenguire necurmată a trăitului, ce capătă paradoxal atributele unei înțelepciuni ontologice, emerg totuși marile înaintări de care românul s-a făcut capabil în anumite perioade, ca și persistența lui mirabilă și oarecum fragedă în istorie. Avînd jocul mereu la îndemînă, el e mai puțin expus alienărilor decît cei bine-profilați, — și

anume profilaţi pe progres raţionalist. Într-o anumită accepţie, reacţionarismul lui se poate numi fie înţelepciune, fie instinct istoric şi e o lamă de fund unde, sub disponibilităţi mai mult sau mai puţin uşuratice, se coc germenii unor nebănuite seriozităţi, acelea care au prezidat la ecloziunea neamului românesc în forme superioare, la evoluţia lui. Atît că această evoluţie nu primeşte automat şi exclusiv criteriile progresului civilizatoriu, ci le echilibrează (sau surclasează) cu determinări organiciste durabile. E ceea ce am numit, de cîteva ori pînă acum, reacţionarism.

IIII

Emergenţe politice

15. Un nou program politic

România e acum în pragul unei noi orientări social-politice, mai exact a unei reaşezări pe un făgaş cîndva părăsit. Ea încearcă să se întoarcă într-o lume cu care a avut afinităţi mai fireşti şi căreia i-a preluat instituţii şi modalităţi de gîndire politică.

Lumea spre care se întoarce îi oferă ca panaceu liberalismul şi liberul-schimb ca şi o anume, modică, protecţie, cu condiţia să părăsească total modelul centralismului de stat de tip comunist, care s-ar fi dovedit cu desăvîrşire nociv.

La capătul instalării pieţii libere se găseşte, după programele partidelor de astăzi, bunăstarea, echilibrul social, dezvoltarea nesilită a personalităţii umane, cu drepturi garantate.

E de menţionat că toate partidele politice aflate azi în competiţie, cel de guvernămînt ca şi cele de opoziţie, au în programul lor revendicări asemănătoare : libertate, democraţie, respectarea drepturilor omului, protecţia avutului şi demnităţii umane, inde-

pendența țării. La care unele adaugă un accent special pe protecția naturii.

Aceste cuvinte sînt captioase, deși puțin vagi. Ele nu explică suficient existența a peste două sute de partide, nici înverșunările doctrinare paroxistice de azi, care par a ține mai mult de temperament decît de doctrină. Ele marchează o anumită identitate de vedere, cu deosebire în punctul de rupere cu comunismul și de adoptarea liberului schimb.

Ele se sfiesc să facă vreo aluzie, cît de cît concretă, la ce se urmărește în cele din urmă, ce configurație a omului și a societății se scontează, în vederea cărui ideal social, moral, filosofic. Ele se tem să nu fie surprinse în postura de *modelare* de care s-a făcut vinovat comunismul, ca și fascismul, cu pretenția lor de „om nou“ și de „ordine nouă“. Ele lasă sarcina idealului pe seama bunăstării și civilizației, fără să insiste programatic pe o *paidee* oarecare, pe vreun factor educațional. Modelul apusean, rezultat din piața liberă, li se pare suficint de elocvent prin el însuși, ca să nu mai necesite o doxologie morală, o escatologie.

Noi vom avea de făcut unele corecții metodologice rezultînd din punctul de vedere enunțat în Predoslovie. Vom aminti *ce s-ar putea spune*, fără să ne identificăm total cu aserțiunile enumerate.

Vom menționa astfel, mai întîi, că bună-starea în sine e un ideal pipernicit. Ea nu deschide drum obligatoriu nici spre istorie, nici spre desăvîrșire morală. Ea n-are fărîma de transcedență care să poată mobiliza pe cineva dincolo de hărnicie, spirit de întreprindere și de chiverniseală, viziune economică a lumii ;

care să poată introduce spiritualul în ecuație, — decît dacă spiritualul e un derivativ automat, un epifenomen al materialului, lucru pe care îl susțineau marxiștii. A spune „liber schimb“ e un program de mijloace, dar scopul rămîne incert.

Apoi „liberul schimb“ e o noțiune globală care are aplicații diferite, față de stadii și situații diferite, cu efecte diferite. Modalități ce priesc unora aflați pe o anume treaptă nu sînt necesarmente prielnice și altora, aflați pe altă treaptă. Un liber-schimb poate avea îngrădiri care să apere omul de faza sa „sălbatică“, să-i ofere o protecție socială etatistă. România tocmai încearcă acum trecerea de la un comunism „sălbatic“ la un liberalism tot atît de „sălbatic“, în fața căruia, văzînd bruschețea trecerii, rămîne cam descoperită. Protecția socială seamănă, deocamdată, a lipitură, nu pare a deriva organic din noul sistem. Mai degrabă are aerul de compromis.

Dar acolo unde liberul-schimb „a reușit“, el e chiar exonerat, în contrapartidă, de orice păcate ? Este bunăstarea spre care tindem o țintă atît de inflexibilă și de sănătoasă moralmente ? Atunci cum se explică bolile grave ale acestui sistem, inegalitățile și tensiunile sale sociale, aruncarea lumii în viciu și sedative pernicioase, delincvența și materialismul cras ? Să fie acestea numai propagandă din cîmpul adversarilor de stînga ?

Dar oare socialismul și corolarul său comunismul s-au născut chiar din nimic, ori au încercat o reparație adusă unor abuzuri de structură socială, căzînd la rîndul lor în alte abuzuri, tot așa de grave, — cum a fost totalitarismul ?

Şi mai departe : este totalitarismul cu adevărat infernal, de la început pînă la sfîrşit ? Refuză el cu totul generozitatea, eroismul, avîntul dezinteresat, punerea măcar teoretică a chestiunii egalităţii dintre oameni (în cazul comunismului), ori a diferenţierii pe idealuri valorice (în alte cazuri) ? A reprezentat el, pînă la abolirea sa, voluntară ori forţată, numai un şir de eşecuri, fără nici o realizare în direcţia intereselor umane ? A fost inflexibilitatea sa imperioasă numai un ponos al populaţiilor eterogene ori şi o coagulare a lor ? Numai o silnicie, ori şi o oarecare stabilitate ? Numai un haos, ori şi o sinergie cu rezultate uneori spectaculoase ? Odată dispărut, vacarmul dimprejur e mai liniştitor ? Creşterea ratei criminalităţii e mai încurajatoare ? Dar creşterea inflaţiei şi a mizeriei păturilor de jos ?

Este libertatea lumii „libere" desăvîrşită ? Ori e vorba de o altă condiţionare, mult mai rafinată, dar şi mai greu de înlăturat decît dictatura totalitară, pentru că stă pe mecanisme imanente, ascunse, pe intercondiţionări necruţătoare, pe un alt tip de spălare a creierului şi de sumisiune la prejudecăţi şi, la urma urmei, pe o altă dictatură, mult mai ocultă ?

Vine un asemenea sistem spre noi exclusiv prin marile arme ale convingerii libere şi încredinţării reflexive, ori uzează şi de presiuni şi jocuri economice ce pot fi numite uneori şantaje, alteori cointeresări falacioase, cumpărări de oameni în vederea unor cumpărări de bunuri ? Este liberalismul capitalist totdeauna avantajos pentru săracii de noi, ori ne pune în cîrcă pe bogaţii altora, creind şi la noi, mai

ales în perioada de tranziţie, o pegră bişniţară avută ?

Este „liberul schimb", adică legea junglei, ultima moralitate a lumii ?

Este şomajul uman cel mai ales mijloc pentru optimizarea producţiei de bunuri, — şi în favoarea cui ?

Este egalitatea de şanse a lumii libere o adevărată egalitate de şanse ?

Este belşugul ei lipsit de legătură cu sărăcia sau subordonarea altor populaţii şi popoare, acum şi în trecut ? Este el atît de netulburat, de sigur în perspectivă pentru toate ţările şi clasele sociale încît exclude convulsii şi crize ?

Sînt ţările lumii libere nedominate de nimeni, prin mijloace variate, militare, financiare, politice, oculte ? Ori au şi ele o „avangardă", un „jandarm", cum avea blocul socialist ? Cum avea Antichitatea ? Cum avea Europa napoleoniană ? Este primatul dominaţiei economice exprimate politic mai plăcut de suportat decît primatul dominaţiei politice exprimate economic ?

Sînt ţările lumii libere şi democrate total neamestecate în revoluţii interne, în sediţiuni, răsturnări de regimuri, cu sau fără sufragiu popular, războaie locale, înarmări în vederea războaielor, revoluţiilor, secesiunilor separatiste şi în general în mişcările care ar trebui să rămînă la dispoziţia propriilor popoare ? Nu se aşază ele niciodată împotriva cursului sufragiului popular, pe care pretind să-l protejeze ?

Au acordat ele totdeauna protecţie şi ajutor militar ţărilor cărora le-au promis acest lucru, ori, ca în cazul României, Poloniei sau Cehoslovaciei, le-au cedat, la schimb, totalitarismului ? Pe ce doctrină

liberală, față de un mărunt avantaj extern, au încurajat ele la noi totalitarismul intern și pe promotorul său principal ? Pe ce doctrină liberală balansează ipoteze monarhice într-un stat cu constituție republicană ?

Sînt numai cîteva întrebări, al căror răspuns nu ni-l asumăm. Ele trebuie puse, pentru echilibru și lăsate nerezolvate. Scopul lor este să tempereze exclusivismele. Nu am fost, personal, zelatorii nici unui regim politic ; nici un partid, oricît de constrîngător, nu ne-a numărat printre membrii săi. Nu ocupăm nici acum vreo poziție partizană, cu atît mai puțin pe a totalitarismului comunist, căreia i-am dat jertfă libertatea tatălui nostru. Dar nu dorim, plecînd dintr-un comunism eșuat, să orbecăim cu ochii închiși în direcția unor noi iluzii, și să-i dăm pieții libere toate avantajele, chiar și pe acela de a ține loc de ideal.

16. Trecut și viitor

Știm acum destul de bine ce i se propune României, dar e greu să anticipăm răspunsul ei, angajarea ei viitoare.

Cu siguranță că se vor face eforturi pentru ca ea să capete o nouă cadență productivă, să devină un partener bun de schimb. A fost și pînă acuma, în anumite sectoare. Cei 45 de ani de „întuneric" au construit o industrie de care trebuie totuși să se țină seama și o clasă muncitoare de care, de asemenea, trebuie să se țină seama. S-au făcut incontestabile progrese, s-au edificat unități industriale și construcții civile, țara s-a echipat și s-a civilizat în multe privințe, unele decalaje cu Europa s-au micșorat simțitor, unele performanțe au atins cote foarte ridicate. Efortul și încordarea au fost mari, ca și constrîngerea interioară de a trăi în condiții modeste față de standardul altora. S-au selecționat elite tehnice, personalități manageriale, specialiști în diverse domenii, atingînd baremuri europene. Centralizarea a avut și unele efecte benefice, ca și disciplina for-

ţată în muncă ; de la o vreme şi de la un grad ele au devenit nocive, contraproductive. Manageriatul dictatorial, mai puţin fundat, a dat naştere arbitrarului şi greşelii. Metodele au înţepenit, nemaifăcînd faţă unor conjuncturi neaşteptate, procedurile s-au formalizat progresiv. Stimulul, moral şi material, a dispărut. Locul lui l-a luat ameninţarea. Partidul, care iniţial a relansat economicul, a început să-l domine excesiv, pînă la sufocare.

S-a făcut carte multă în aceşti ani, chiar dacă nu totdeauna selectivă. S-a făcut cultură destulă. S-a făcut artă de calitate, literatură bună. Fîntînile naturale ale naţiunii au funcţionat, deşi s-au aruncat nu o dată pietre în ele. Unele au devenit havuzuri. Am avut sporturi unde am fost la un moment dat prioritari. Am cîştigat nenumărate concursuri artistice şi olimpiade ştiinţifice mondiale, în această epocă de „întuneric". Constrîngerea însăşi a animat uneori spiritul, l-a biciuit spre performanţa pozitivă sau contestatară. Masele au fost atrase în circuitul cultural şi nu totdeauna de clişee. Artele populare, manufactura, au înflorit. O sumă de personalităţi şi valori culturale din trecut, la început basculate sau busculate, şi-au regăsit locul în atenţia publică. Rar, foarte rar s-a interzis cîte un scriitor, din extrema dreaptă. Cenzura a amendat, cu exces de zel funcţionăresc, atacurile politice, şi cu pudibonzie, exagerările libidinoase. Sub protecţie de stat, starea medie a scriitorilor şi artiştilor a fost, mai ales la început, mai bună decît în unele ţări liberale. A funcţionat pînă tîrziu şi o protecţie sanitară, de care au beneficiat mari mase,

în locuri de agrement şi de cură de ţinută apropiată Europei.

Toate acestea intră acum într-o altă determinare, în regim concurenţial, avînd ca mobil comerţul, cîştigul, — banul ! Banul etalonează, în principiu, toate viitoarele noastre activităţi, se constituie în ţintă a lor, sau măcar în măsură a lor.

Pe dată, cupidităţile refulate pînă acum, constrînse, ca să nu zicem *educate*, îşi dau frîu liber şi apucă tot ce pot din chiverniseala socotită comună. Nici pînă acum ea n-a fost scutită de prevaricatori şi hoţi, căci comunismul şi-a crescut profitorii săi, care l-au compromis şi dislocat, neluîndu-i în serios principiile. Noii profitori acţionează astăzi, în cadrul liberului schimb, dimpotrivă, luîndu-i în serios principiile şi abuzînd de ele.

Producţia prevala la un moment dat, iar comerţul, foarte restrîns şi monoton, nu mai trecea prin faţa micului consumator. Astăzi, comerţul multicolor solicită din răsputeri consumatorul, în timp ce producţia tînjeşte.

Transformat în speculant, comerciantul n-are nici un interes să crească producţia ieftinind marfa. Şi e de crezut că nici administratorii care distribuie licenţe şi iau cîştiguri nepermise de la comercianţi n-au un asemenea interes. Întîlnindu-se, cupiditatea, corupţia şi sărăcia pot da amestecuri explozive, roade ale pieţei libere într-o ţară drogată de necinste.

Plus-valoarea mergea pînă acum la inumanul stat. De-acum va merge la inumanele feţe umane. La sfîrşitul acestei curse, mulţi vor fi bogaţi, fără serios motiv, în *buildinguri*, iar mulţi vor fi, tot fără serios

motiv, în şanţuri. Inegalitatea, oricum, dinamizează. Se aleg întreprinzătorii de turma care merge la edec.

Dacă întreprinzătorii sînt şi veroşi şi ne-români, ca şi *buildingurile*, chestiunea capătă o altă coloratură şi cheamă unele reflexe de autoapărare, care uşor se pot numi xenofobie şi care, oricum, vor fi amendate. De cine? De aşa-zisa „opinie publică mondială". Aceea care ne-a dorit liberi.

Acest fel de libertate şi acest fel de bogăţie se ţin în cumpănă. Am avut un hegemon care dicta, avem astăzi altul. Am avut un Big Brother care ne „ajuta". Vom avea acum altul. Sau alţii. Regularizarea liberalistă nu va întîrzia să-şi producă efectele benefice. Rămîne de văzut: Ce se va pierde?

Cît a fost România în România pînă acum?

Cît va mai fi?

17. O minoritate ameninţătoare

Ne e destul de uşor să acceptăm că în structura românească au intrat populaţii diferite, că avem în noi urme de Pecenegi şi Cumani, de Longobarzi şi Avari, de Goţi, de Huni şi mai ales de Slavi, toate aceste seminţii fiind topite într-o populaţie de o dominanţă daco-romană care şi le-a asimilat pe rînd, cum îşi va fi asimilat şi elemente turco-tătare, maghiare, poloneze, bulgare sau greceşti. După atîtea amestecuri, produsul e astăzi oarecum decantat, cu trăsăturile antropo-psihologice fixate.

Nu ne jenează excesiv nici ipoteza, vădit răutăcioasă, vehiculată de neprieteni, că Romanii intraţi în componenţa noastră ar fi vechi puşcăriaşi sau vechi sclavi, sau populaţii inferioare din Imperiu, lucru în general necontrolabil; din orice material ar fi, tipul românesc a fost forjat de istorie, el reprezintă o devenire specifică a cărei etiologie nu trebuie incriminată, ea ajungînd astăzi la un punct ridicat de stabilizare etnică şi, dacă ni se permite, la unele trăsături de nobleţe umană.

Am asimilat atîtea ingrediente, dar am fost supuşi şi la numeroase deznaţionalizări, dintre care unele au reuşit. Am fost în special maghiarizaţi şi rusificaţi, mai rar turciţi. Alte seminţii nu ne-au absorbit decît sporadic, fără sistemă.

Contactul cel mai pernicios se petrece astăzi cu populaţia ţigănească. Caracterele ţiganilor sînt diferite de ale noastre, ca şi viziunea lor despre lume şi viaţă. Simţul lor de libertate merge pînă la anarhie, iar cel de aglutinare pînă la tribal. Nomadismul lor de căruţă cu coviltir a ajuns acum nomadism internaţional. Ei ţin în stimă calul şi dispreţuiesc muncile agricole, ca şi orice fel de muncă organizată. Au o plăcere neromânească pentru foc, pentru metal, pentru orgiastic. Au un deosebit simţ ritmic şi muzical care le însoţeşte principalele comportări. Acestea nu sînt constructive. Ţiganii nu sînt foarte curaţi, nici funciarmente cinstiţi. Educarea lor se face extrem de greu, moralitatea lor contrazice austeritatea minimă. Ei nu cunosc rigoarea, frondează legile, dizolvă preocupările teoretice într-un ludic fără frîu, mult dincolo de pragul social acceptabil. * Au ocupat în societate compartimente de foarte mică prestaţie fizică dar cu mari foloase materiale, ca florari, frizeri, chelneri, recepţioneri, paznici, poliţişti, unde au întemeiat adevărate reţele subterane. S-au ridicat în conduceri politice cangrenîndu-le cu imoralitatea. Au constituit atrupamente şi bande agresive, puse pe

* Nu e vorba, evident, de ţiganii deplin asimilaţi, nici de elitele lor intelectuale.

devastare în masă, reţele oculte de comerţ subteran. Au pus mîna pe comerţul de stradă şi în general pe comerţul ilicit, căruia îi dau un aspect oriental, sordid, o necinste, o desmăţare şi o speculă specifice. Ţiganii nu prea cunosc ruşinea, nici alte îngrădiri morale. Masa lor e de o incultură opacă, de un hedonism agresiv. Ei sînt o stavilă în calea civilizării populaţiei româneşti, şi aşa rămasă în urmă. Ei sînt infiltraţi în această populaţie pe calea voluptăţilor muzicale şi a altor voluptăţi, încep să deţină primatul în muzica populară românească, şi-au infiltrat vocabularul în limbă, scoborîndu-i valenţele semantice. Amoralismul lor proliferează, procură modéle de dezabuzare şi imitaţie snobă românească. Unită cu incultura, îmbogăţirea lor rapidă prin bişniţă ca şi prin mari, copioase afaceri, de nivel internaţional, creează serioase probleme de stabilitate economică şi morală, permută, văzînd cu ochii, stilul societăţii româneşti. Faţa ţării e în bună parte definită prin această populaţie specific neeuropeană. Cîndva, însoţirea cu ţiganii era o mezalianţă ; acum acest prag se şterge vizibil. Demarcaţia slăbeşte. Limba, muzica, moravurile se ţiganizează. Ceea ce n-au reuşit prea mult turcii, ungurii, ruşii, reuşesc ţiganii. Calea lor de infiltrare e plăcerea, *sans-façonul*, libertinajul. La o populaţie foarte constrînsă de dictatură, anarhia lor era o supapă. La un stat care vrea să se reclădească, această anarhie e o frînă.

Fiind mai temperamentali decît românii, ţiganii vor căpăta precumpănire. Demografia lor abundentă, necontrolată, va schimba rapid raportul cu populaţia românească. De pe acum, prin firea ei tolerantă,

România adăpostește cei mai mulți țigani din Europa. Mîine, dacă acest aspect se neglijează, va fi înecată de ei, se va putea numi Țigănia. Avantajul pe care populația românească îl va fi dobîndit cîndva prin prolificitatea ei asupra populațiilor alogene, în special în Transilvania supusă, se întoarce acum, prin prolificitatea țigănească, împotriva ei. Majoritatea pe care și-a putut-o afirma mereu în Transilvania, ca și în celelalte principate, va deveni, într-un scurt răgaz, minoritate, față de înmulțirea țiganilor. La un moment dat, România, ca atare, va putea înceta să existe.

Nimeni nu pare a se sinchisi la noi, în prezent, de această chestiune.

Ultimul act politic l-a făcut Ion Antonescu, prin deportarea țiganilor, soluție astăzi inoperantă. Dar o politică de reducere forțată a demografiei țigănești se poate opera. De asemenea o îngrădire penală mai energică a comportamentelor lor antisociale și amorale. O epurare a aparatului represiv. O destrămare a rețelelor oculte din comerțul ilicit. Un barem obligatoriu de prezentabilitate în oficii publice. O asanare a străzilor, cu eradicarea bișnițarilor, cerșetorilor, vagabonzilor. Un cens de acuratețe pentru intrarea în localuri.

Mixtura româno-țigănească are unele avantaje pe latura artistică, pe cea senzuală și întreprinzătoare. Un oarecare simț al libertății necontigentate reprezintă o reacțiune poate benefică la excesul de contigentare din lume.

Totuși noi am vedea cu plăcere, dacă nu cu necesitate, o separare mai netă a stilului țigănesc de cel

românesc, peste tot unde s-au produs mixturi. De asemenea, o asumare mai clară a identității țigănești ca minoritate națională. O edificare paralelă a culturii țigănești, prin școli țigănești. O îndreptățire deplină, democratică, a populației țigănești la orice funcțiuni în societate și stat, în condițiile îndeplinirii unor cerințe de lealitate (politică, socială, morală) și sub sancțiunea expulzării sau pierderii drepturilor în caz de nelealitate patentă (fedonie, atrupament agresiv, promiscuitate).

Fără îndoială, orientalismul ne e congenital și, probabil, prielnic, într-o posibilă sinteză cu civilizația apuseană ; dar nu orice fel de orientalism. Nu cel corosiv și destructurant, totalmente anarhic și fără spiritualitate. El trebuie să ne aducă un ingredient fericit, nu să ne dizolve.

Țiganii înșiși pot deveni un ingredient satisfăcător, poate util și benefic, prin intrarea mai decisă în civil.

18. O minoritate revendicativă

Şi populaţia maghiară, înverşunată, e mai temperamentală decît noi. Şi ea iubeşte metalul, calul, sabia. Şi ea are o senzualitate marcată, dezlănţuită. Dar ea s-a ponderat prin munci agricole şi prin structurări social-politice de tip european. De asemenea prin religie.

Contenciosul nostru cu maghiarii se numeşte Transilvania. Ei au stăpînit-o vreo mie de ani, avînd şi momente de superbie istorică, pe care nu le pot uita. Şi la care ar dori, în împrejurări mult schimbate, să revină. Cum se revine la o tinereţe aprigă şi dominatoare.

Argumentele româneşti sînt complete. Mai întîi, noi i-am bătut pe Unguri în 1918, ei fiind de partea învinşilor, noi de partea învingătorilor. Ar fi suficient. Dar le avem şi pe celelalte : anterioritate istorică pe teritoriu, cu continuitate neîntreruptă ; majoritate demografică ; autodeterminare plebiscitară. Se adaugă : sacrificiile de sînge în primul şi al doilea război mondial. S-a adăugat şi : atitudinea

mai umană, poate chiar mai democratică, faţă de terţe populaţii. Asta în ce priveşte dreptul.

Dar, trecînd peste toate, ungurii, cu un temperament mai asiatic (deci mai *oriental*), revendică un stadiu mai *apusean*, ca civilizaţie. Acesta n-a constituit niciodată pînă acum un argument de drept. Nici unul politic. El trebuie să ne pună, totuşi, pe gînduri. Mai ales că pare fondat.

Ceea ce se poate spune, fără a jigni adevărul, cel mult orgoliul naţional, e că ungurii au dezvoltat o administraţie mai corectă în Transilvania (de tip austriac) şi o civilizaţie medie mai închegată. Factori politici şi religioşi i-au pus mai devreme în contact cu Europa. Au avut drepturi şi împrejurări ce ne-au lipsit, — unele chiar din cauza lor. Ca toate ţările care au dezvoltat o aristocraţie, altminteri profund inechitabilă, au cunoscut şi străluciri social-culturale, de moravuri, de etichetă, de poză, care nu rămîn fără influenţă asupra imaginaţiei populare. Au pus pigmenţi galanţi şi erotici în politica lor, au însoţit-o de o boierie risipitoare şi nebunatică, cu accente de vitejie şi de arţag mîndru, confundabilă, pe drept sau nu, cu demnitatea. Au fost necruţători în toate, în special cu supuşii şi duşmanii. Au dispreţuit bucolismul românesc, maleabil şi îngăduitor (din necesitate). Nici pînă astăzi nu se pot resemna la ideea că un popor atît de „incult“ şi de puţin igienic ca al nostru, atît de balcanic în moravuri şi de simpluţ în religie, atît de „opincar“ în îndeletnicire, de nefastuos în rituri, de ne-european în filosofie (!?), de corupt în treburi publice, a ajuns să domine un teritoriu stăpînit cîndva de ei.

Soluţia reală nu e decît una : ca poporul nostru să fie mai cult şi mai creator decît ei (am avut un asemenea moment înaintea celui de al doilea război mondial cînd, faţă de înălţarea baremului nostru cultural, ei au scoborît vocea), să fim mai spălaţi şi mai dichisiţi, cu moravuri mai stricte, cu o spiritualitate mai convingătoare, cu o industrializare şi o armată mai puternice, cu o coeziune şi un avînt popular mai ridicate, cu o filosofie mai cuceritoare şi cu o administraţie exemplară.

Creînd un model superior de viaţă, inclusiv de viaţă comună, chestiunea ungurească se va topi cu încetul, nu în sensul asimilării unei părţi de către alta, unde avantajele lor, uneori silnice, au fost totdeauna mai mari ; nici în sens politic, teritorial : ci în viaţa noastră paralelă, poate osmotică, în cadrul unui stil posibil dar şi seducător. Chestiunea hegemoniei faţă de minoritatea maghiară nu trebuie discutată în termeni politici, ci moral-spirituali. Ei vor trebui să trăiască cu noi nu numai aşa cum trăim noi, dar mai bine şi mai civilizat decît în Ungaria.

19. Chestiunea evreiască

Chestiunea evreiască se pune astăzi într-un context cu totul schimbat. Evreii nu mai sînt o mică minoritate, ci o mare putere mondială, după părerea noastră cea mai mare. Această putere e difuză şi ocultă. Spre deosebire de statul naţional Israel, ce rămîne vulnerabil, reţeaua internaţională evreiască este, astăzi, indestructibilă. Ea domină politica mondială, influenţează hotărîtor raportul de forţe, poate destructura economiile, poate asigura redresarea unor ţări. Ea poate propulsa oameni ce-i sînt devotaţi sau apropiaţi, poate crea cursuri publicitare şi valutare, acorda premii supreme, distribui agenţi în toată lumea, inspira sediţiuni, condamna sau compromite şi, de cele mai multe ori, nu cu mîna proprie ci prin influenţă. Ea stăpîneşte astăzi cele două mari pîrghii hotărîtoare în dezvoltarea lumii : pe cea financiară şi pe cea culturală, de la ştiinţific, pînă la spiritual. Ea stăpîneşte pretutindeni propaganda. Vreme de sute de ani, evreimea, refulată de peste tot, a aspirat la o asemenea dominaţie ; astăzi o are. Puterea ei, centralizată ocult, se poate acum revanşa copios.

Ca să ajungă aci, neamul evreiesc a trebuit să dezvolte calităţi excepţionale : o minte trează şi combinatorie ; o voinţă nedomolită de a servi bine pe alţii pentru a se servi în final pe sine ; de a se amesteca în treburile altora pentru a le face mai curînd ale sale. Un simţ practic şi bănesc fără egal completat cu rapacitate şi necruţare. O solidaritate exemplară, unică, cu cei de acelaşi sînge şi de aceeaşi credinţă, solidaritate rezemată pe ideea destinului comun, oarecum rătăcitor şi apatrid, şi consolidată prin persecuţie. În fine, o religie de bronz, inflexibilă în habotnicia ei şi, în ciuda unor aparenţe mai degrabă ridicole, tradiţionalistă la exces.

Se poate adăuga şi faptul că o reţea care pare fragilă şi labilă, fără mari înrădăcinări şi aparenţe ostensibile, devine, chiar prin asta, invulnerabilă. Secole de aparentă umilinţă au camuflat o superbie fără seamăn. Cerînd mereu toleranţă de la alţii, prinţi, seniori, potentaţi, evreii au devenit astăzi poporul cel mai intolerant. Fiind sediţioşi, corosivi cu toate sistemele închegate, ei şi-au închegat cel mai indeşirabil sistem. Au fost mereu agenţi ai unor revoluţii în care se exprima dispreţul lor pentru Lumea-aşa-cum-e, cea oprită în structuri unitare şi geloase de impenetrabilitatea lor. Au zgîlţîit toate aceste structuri, făcîndu-şi loc în noile stări revoluţionare, cîştigînd preponderenţă oriunde se schimba ceva. Au provocat şi speculat schimbările, toate. Au agitat idei generoase, fără să-şi uite niciodată interesul, nevoia de dominaţie. Au dat un impuls hotărîtor socialismului de alaltăieri, comunismului de ieri ; aşa cum dau liberalismului de astăzi. Nu s-au amestecat

direct, ci prin instigare oblică. Şi-au creat mereu, cu o răbdare neobosită, reţele interstatale, internaţionale, au pus pe tapet atît internaţionalismul socialist cît şi cosmopolitismul de nuanţă liberală. Au sprijinit toate revoluţiile formale din literatură şi artă, destructurînd formele fixe, canonice, rupînd discursul, în numele unui modernism dizolvant de tradiţie, — bineînţeles de tradiţiile altora. Cu o minte speculativă inegalabilă, au fost dogmatici cînd a fost nevoie şi antidogmatici cînd interesul le-a cerut-o, neîncurcîndu-se cu nici o consecvenţă alta decît fidelitatea faţă de propria lor seminţie şi de hălăduirea ei. Cînd comunismul i-a decepţionat au determinat abolirea lui. Cînd dictatorul român i-a subapreciat punînd un accent în plus pe partida arabă, s-au raliat la pieirea lui. Au antene nevăzute întinse aproape peste tot, direcţionează cultura întregii lumi civilizate, de la Ruşi la Americani, chiar dacă nu deţin pretutindeni poziţii la vedere. Propovăduiesc şi comercializează libertinajul distructiv, ei rămînînd lucizi şi austeri. Sînt promotorii estetismului dizolvant şi ilogic-steril, ei rămînînd de o logică implacabilă şi de o riguroasă cazuistică talmudică. Fac prozelism ateu, ei avînd bigotismul cel mai tranşant.

Prin spiritul lor, evreii au reuşit să materializeze lumea, să pună banul drept criteriu suprem, din clipa în care banii s-au adunat, cei mai mulţi, la ei. Acest proces a început de secole, cu primii zarafi şi cămătari. Azi ei fac zarafie şi cămătărie la scară planetară. Au inculcat doctrinar Ruşilor un materialism dialectic şi istoric, iar Americanilor un pragmatism, — care nu e mult altceva. Altădată împrumutau

bani prinţului deconfit şi obţineau privilegii. Acum prinţul pe care-l ţin de bani e Statele Unite ale Americii, cea mai mare putere militară a lumii, de la care obţin privilegii şi preeminenţe peste tot, fiind adînc indestructibil implîntaţi în ruajul economic al acestei ţări şi, plecînd de aici, bancherii lumii. Afară de Japonia, cele mai multe din marile economii pot fi rapid întoarse pe dos de finanţa evreiască.

O asemenea putere e redutabilă şi orice opoziţie directă pare o copilărie. În momentul de faţă, orice antisemitism local e disproporţionat, simplă tiradă verbală sau instigare fără efect. Trebuie recunoscut că evreii nu pot fi în nici un caz contracaraţi din dominaţia la care, cu atîta osîrdie, au ajuns. Trebuie descifrat numai ce doresc ei să obţină politic, ca ipoteză, din supremaţia lor economică (şi, în mare parte, culturală).

În primul rînd, ar fi logic să vrea fărîmiţarea etniilor. Pentru asta, ele ar trebui puse în opoziţie, instigate, separate, mărunţite. Din ele ar trebui să dispară, în favoarea unui internaţionalism pacific, orice ferment de ethos naţional sau religios, orice încrîncenare provincial-locală, avînd iz naţionalist şi, deci, xenofob.

Ar trebui, apoi, admis pragmatismul ca normă generală, creată o bunăstare medie, satisfăcute nevoile mai elementare de viaţă, de cultură, prin *simili*-uri artistice, uşor comercializabile şi prin îngăduinţe confortabil-operaţionale, la preţ scăzut. Să ai cît îţi trebuie, ca să poţi trăi şi munci fără gînduri duşmănoase ori de preempţiune.

În al treilea rînd, acest popor, de o extraordinară acuitate organizatorică şi de o forţă de insinuare fără egal, va dori, probabil, să organizeze lumea, ca pe un contoar, avînd în actul de „exploatare luminată" partea leului. În forma asta, fiii lui Israel se vor găsi, în fine, la adăpost.

E adevărat, că mai au în cale o tulburătoare lume arabă şi una redutabilă asiatică, dar nici ele nu sînt inexpugnabile. Turbulenţii arabi, după peripeţia irakiană, vor fi o vreme mai prudenţi ; aşa cum şi comuniştii antisemiţi din Estul european au devenit mai circumspecţi. Nici China sau India nu sînt chiar de capul lor, iar niponul nu riscă să rămînă în afara jocului, sau în răspărul lui, cu toată excelenţa sa ştiinţifico-tehnică. Cunoaşte şi el interdependenţa şi interconexiunea. Ştie ce sînt alea afaceri, cine are piaţa de credite în mînă. Şi cine mînuieşte braţul armat al Americii, ca şi filosofia ei politică.

În această situaţie, cei 30.000 de evrei din România nu mai reprezintă o minoritate, ci o diasporă. Rabinul lor nu mai e un şef de cult, ci un ambasador. Ambasadorul lor e un om politic de anvergură. Politica românească faţă de evrei se subordonează politicii faţă de Marile Puteri.

Desigur, principala incomoditate a evreului e că în primul rînd e evreu şi apoi orice altceva. Dar ce lecţii pentru noi românii ! Dacă am şti să învăţăm ! Unde ne e luciditatea, răceala metodică, perseverenţa diabolică ? Unde ne e *coeziunea* de neînfrînt pentru cel de sîngele nostru ? Unde ne e puterea religioasă fanatică, nedomolită ? Unde ne e simţul chiverniselii, politeţea, onctuozitatea, viclenia, necru-

țarea și extraordinara solidaritate comparabilă cu a acestui popor, cu adevărat „ales" ? De ce pot 30.000 de oameni să ne influențeze sau chiar domine economic, politic, cultural ? De ce pot să ne dezbine și să se joace cu sentimentele noastre ? Să ne dicteze sau să ne refuze valorile ? Răspunsul este : fiindcă au învins. Nu numai în România, ci aproape pretutindeni. L-au învins pe Kohl și pe Walesa. Stau de vorbă cu Bush și au stat cu Gorbaciov de la egal la egal. Discută cu Papa. Calitățile lor s-au dovedit pînă la urmă eminente, cuceritoare.

Rămîne să stabilim cu această mare forță un *modus vivendi* care să ne dea dreptul de a trăi, în continuare, ca popor și de a afișa unele culori ale identității noastre, fără să fim excluși de la beneficiile comunității mondiale și europene. Căci avem și noi (dacă avem) de edificat ceva. Dar nu în domeniul exclusivului, ci în domeniul acceptabilului.

Și avem de apărat ceva. Dar nu cu armele violenței, ci ale excelenței spirituale.

Avem, în fine, de sedimentat ceva. Dar nu prin mijlocirea acțiunii, ci a reacțiunii.

20. Cît de independenți sîntem

Celor pe care îi va afecta ideea unei asemenea dependențe totale le vom spune : dar cînd a fost altfel ? Să trecem peste supunerea Dacilor de către Romani și să venim la formațiunile politice românești. În stadiu de cnezate, ele au depins de coroana maghiară. În stadiu de principate, de Înalta Poartă turcească. Au fost sporadic supuse Imperiului habsburgic, tranzacționate de Ruși cu Turcii, ocupate succesiv, cedate de Napoleon drept compensații, apoi supuse administrației țariste, apoi protejate de Franța și de Marile Puteri, care au dispus, și ele, de teritoriul românesc după un război cvasivictorios (1877). Reîntregirea noastră (1918) a depins în bună parte de alții, consolidarea noastră economico-bancară, cu reversele ei, de alții ; orientarea noastră spre extrema dreaptă de alții, la fel ca și orientarea de extremă stîngă de după cel de al doilea război mondial. Yalta și Potsdam au fost hotărîtoare pentru așezarea și istoria noastră. N-am putut scăpa de Ruși pînă la momentul Malta, unde s-a decis, de al-

ții, și schimbarea noastră de direcție. Acum stăpînii noștri sînt alții și opunerea în fața lor e tot nerezonabilă, ca să nu zicem imposibilă.

Nu ne-am făcut singuri istoria decît în mici goluri de autodeterminare, în adaptări la împrejurări mai benigne. Cînd am fost prea tare sfidați și împilați, am avut zvîcnete limitate de opoziție, scurte înfruntări și rezistențe sîngeroase, uneori mai fericite, pe total neatingătoare de destin decît în cadrul unui complex internațional. Am răspuns la provocări agresive la Posada și Baia, la Podul Înalt și Codrii Cosminului. Țepeș a spîrcuit turci, Cuza a secularizat greci, Mihai a refulat unguri, dar, dominația nefiind în mîna noastră, puteri mai mari i-au pierdut. Am avut și în secolul nostru provocări la care am răspuns, cînd am putut, cu oarecare violență (de-aceea nu e bine ca cei ce ne domină să ne și provoace), fără să schimbăm cine știe ce. Antonescu a trebuit să joace cartea germană, Ceaușescu, dimpotrivă, cartea rusească, plătind amîndoi cu viața. Brâncoveanu a încercat să joace pe mai multe cărți, plătind și el cu viața. Asemenea, voievodul ce a vrut să ne păstreze Bucovina, sau tribunii populari care au vrut recunoașterea dreptului nostru la viață de către unguri și austrieci, sau slobozenia dinspre turci și greci. Zvîcnete eroice au fost, istoria nu ne-am putut-o domina. Nu putem s-o facem nici astăzi.

Sîntem tot timpul dependenți și foarte dependenți. O putere mare militară are mereu mîna asupra noastră, ne determină locul în bancă, ne apasă pe umăr, impunîndu-ne opțiuni politice după așa zisele

ei „principii". Ne-am putut mișca între evenimente și spori numai prin suplețe, pe care mulți o numesc versatilitate. Am plătit cu sînge, cu mult sînge, dreptul de a mai face un pas pe eșicherul dominat de alții, în partidele altora. Ne-au remorcat, uneori cu sila, curentele de idei politice și economice ale țărilor mari. Ne-au civilizat și modernizat capitalurile străine și doctrinele străine, între care uneori am fost ceva mai liberi să alegem,de cele mai multe ori nu. Nici acum politica noastră n-o facem exclusiv noi. Ea e oarecum făcută, dată, iar noi îi construim doar parafraza. Agenți politico-economici mult mai puternici decît noi ne determină structurile, opțiunile, procedurile, sprijinind pe cei ce le sprijină, scoțînd din joc pe cei ce li se opun. Rămînem cu decizie liberă numai asupra unor variații ; dar tema, ca totdeauna, vine din altă parte, de la forțele mari. O sumă de oameni se ocupă cu ghicirea paralelogramului forțelor și cu susținerea exaltată a unei componente sau alta. Se face, pe plan local, și paradă democratică și paradă naționalistă și paradă cvasi sau praeter-comunistă, așteptînd deslușirile vălmășagului de interese ale celor ce-și pot impune voința în plan internațional. Lideri politici români se agață de momente și sloganuri ale istoriei noastre de pînă acum, acroșînd ba momentul 1965, ba momentul 1946, ba momentele 1940, 1918, 1866 sau 1601, fiindcă singurele lor certitudini sînt în trecut ; în rest, viitorul nu poate fi controlat, nu se poate construi nici un scenariu independent. Ipotezele diverselor restaurări vorbesc destul despre această incertitudine.

Dacă n-avem cuvînt în fața zdrobitoarei puteri a altora, de ce ne mai trebuie armată ? Pentru mici siguranțe local-regionale, împotriva unor parțiale aventuri externe sau interne. În nici un caz pentru a ne afirma, cu forța, un punct de vedere divergent în fața lumii mari.

Dacă sîntem surclasați, economic, politic, militar, industrial, pentru ce ne mai zbatem ?

Răspunsul este, ca totdeauna : ca să trăim.

Mai avem de încercat să determinăm : cum.

21. Standard și stil

Față de toate cele de mai sus, văzînd și însușirile populației și gradul ei de dezvoltare, trebuie să admitem că am trăit mai mult în defensivă. Nu am avut mare lucru de propus. Herezi legitimi ai Romanilor, nu ne-am însușit moștenirea lor politic-constructivă, rigoarea și spiritul lor imperator. Herezi legitimi ai Bizantinilor, nu ne-am însușit spiritualitatea lor, nici subtilitatea lor formală. Aspirații mici și-au căutat la noi satisfacții mărunte. Am venit tîrziu la cultură și civilizație. Am intrat marginal în concurența industrială și științifico-tehnică, unde sîntem deja întîrziați și unde ne lipsește, de asemenea, apetența suprematiei, a imperialismului. Vom avea totdeauna, pe ansamblu, partidă pierdută cu multe puteri științifico-tehnice care au ridicat demersul util la performanțe incredibile, structurîndu-și temperamentul, cu totul, pe o asemenea vocație. Chiar dacă vîrfurile noastre, exportate, se țin la înălțimea baremurilor mondiale, dovedind capacitatea inteligenței românești, societatea noastră nu

va cunoaşte niciodată, în masă, ambiţia de a se măsura cu ţările înalt-performante, schimbîndu-şi natura de dragul acestei ambiţii. Jocurile ni se par şi aici făcute, într-un moment de apogeu al lumii, care poate să fie, într-o anume viziune, şi un moment crepuscular sau final al ei.

Am tăcut mult, prea mult ; ce mai avem de spus de aci înainte ?

În cartea sa politică de tinereţe, Emil Cioran ne cerea să devenim profetici, să ardem, să ne asumăm o misiune istorică, să ne riscăm existenţa, să abandonăm înţelepciunile şi cuminţeniile, să azvîrlim mioritismul, să detestăm bizantinismul, să deschidem zăgazurile naivităţii creatoare, eroice, în fine să trăim exaltarea unei schimbări la faţă, năzuind să dominăm Peninsula Balcanică şi să ajungem stăpîni la Constantinopol. Însufleţitoarele sale îndemnuri vin azi tîrziu şi sună anacronic.

E greu de spus că n-a avut loc la noi o revoluţie, foarte aproape de cea preconizată de Cioran, o încercare de civilizare forţată, de concepere a monumentalului, de reducţie a bogaţilor în favoarea unei echităţi sociale, de industrializare şi urbanizare după model european, de exaltare naţionalistă, de hiperestezie a independenţei aproape autarhice, de plasare a României într-un context mondial, de neaşteptate ramificaţii şi pătrunderi politice, cu supleţi diplomatice şi arierplanuri de nuanţă imperialistă. Ne-am asumat, ca niciodată, medierea în mari cauze mondiale, am avut un cuvînt de spus în probleme internaţionale importante şi acest cuvînt a fost o vreme ascultat. Am avut chiar un program de austeritate, din acelea care azi preocupă pe orice european, din acelea care să lase loc mai liber acţiunii constructive şi spiritului investigator şi un loc mai restrîns lăcomiei şi îmbuibării. S-a încercat corectarea instinctului de proprietate. S-a schimbat în multe privinţe faţa ţării.

Minată pe dinlăuntru de greşeli şi zelatori proprii, ca şi de scepticismul şi spiritul critic zeflemist al populaţiei constrînse, ruinată binişor şi din afară de interese de conjunctură mapamondică, această „schimbare la faţă“ s-a soldat cu un tragic eşec. Astăzi se preconizează o altă schimbare la faţă, tributară unei viziuni de încorporare şi nivelare, de extindere a unor standarde venite din miezul economic concurenţial al lumii. Acceptînd modelele social-politice, va trebui să acceptăm şi goana pentru acele standarde care configurează astăzi nivelul mondial, cu moralităţile aferente.

Şi în această goană venim tîrziu, cu un alt pas. Şi cu o anumită defensă.

Poate e numai defensa omului care vine tîrziu. Poate e altceva : un reacţionarism funciar. O natură care refuză să se livreze cu totul goanei după standarde. O culoare care refuză să se decoloreze, ca să se supună omogenului internaţional. Un instinct de viaţă rezistent contrafacerii prin ştiinţă. O fire plenară rebarbativă artifexului suprastructural al inteligenţei. Un sentiment al timpului care se apără de ergonomie. Un sentiment al gratuităţii care întîrzie căderea univocă în util şi rentabil.

Calităţile noastre nu ne avantajează plenar în a-

ceastă goană. S-ar putea să ne împlinim mai bine prin defectele noastre.

Prin valorificarea, la scară umană, a defectelor noastre, a trăsăturilor noastre discutabile. Prin „cîştigurile întîrzierii noastre", de care vorbea C. Noica.

Prin reacţionarismul nostru.

Dacă în bătălia standardelor venim plasat, dacă nu ne mai putem ridica vocea pentru a propune, în sfîrşit, ceva asurzitor, dacă nu mai putem cuceri cu arma în mînă nimic, rămîne deschis recursul la constituirea unui stil. A unui stil care să ne diferenţieze şi care să exprime raţiunea noastră de a fi pe lume.

A unui stil românesc de viaţă.

Făcut din tot ceea ce avem şi am mai putea avea. Făcut din consonanţa dintre pămîntul nostru şi omul care îl locuieşte. Şi care trebuie ajutat să se dezvolte într-un sens oarecum *sui generis*, pînă la a deveni exemplar.

Sugestia mioritică e pînă la urmă o sugestie estetică. Nu ne mai putem război cu nimeni, decît ca legitimă apărare. Rămîne să ne împodobim viaţa. Şi moartea. S-o împodobim cu înţelesuri. S-o înţesăm de frumos şi de firesc. S-o ecologizăm sufleteşte. S-o propunem lumii ca posibilitate, ca stadiu. E singura şansă ce o întrevedem în acest moment. Să fim în legea noastră. Epurată. Perfecţionată. Înfrumuseţată.

22. O încercare de stil românesc

Sperăm să nu-i treacă nimănui prin minte că am vrea să propunem vreo „întoarcere".

Nici nu vrem să abordăm cauzuistica, oţioasă, a lui „ce-ar fi fost dacă". Istoria a decurs cum a decurs, şi nu altfel ; trebuie s-o primim, deci, ca pe un fapt împlinit, cu toate cîştigurile şi handicapurile ei.

Dacă avem temeiuri să ne îndoim de supremaţia noastră în domeniul ştiinţifico-tehnic, nu înseamnă că trebuie să încetăm de a ne strădui şi pe acest tărîm, ca să ajungem cît mai aproape de vîrf, dezlănţuind eminente puteri de prospecţie şi invenţie în toate domeniile. Dacă sîntem la cheremul altor economii, nu înseamnă că nu trebuie s-o dezvoltăm pe a noastră în forme cît mai armonioase şi mai îmbelşugate, asigurînd o prosperitate considerabilă tuturor. Dacă nu ne putem sustrage supremaţiei militare sau poliţieneşti a altora, a Jandarmilor omenirii, nu înseamnă să nu ne organizăm intern, cu toate garanţiile minime ale ordinei şi reactivităţii la provocare,

pentru salvgardarea demnității naționale, a liniștii publice. Dacă avem fatalisme, într-un orizont mai general, nu înseamnă să nu avem activități și activisme în sectoarele muncii sociale pentru un bun standard de viață și de confort. Dacă sîntem contemplativi și mioritici, nu înseamnă să nu ne propunem șosele foarte bune, hoteluri excelente, cîștigări de curse de automobile sau plecări în cosmos. Toți tinerii cu bună instrucție de specialitate, obținută chiar în anii „întunecați", trebuie împinși la specializări extreme dar și multilaterale, pentru a asigura osatura unui stat ce vrea să trăiască, în toate, la un nivel cît mai înalt. Dacă poporul e încă în parte bădăran sau corupt, nu înseamnă că nu trebuie educat fără încetare, ori sancționat fără milă.

Reacționarismul nostru începe dincolo de aceste pretenții firești.

Într-o lume încruntată, înverșunată, noi am dori să păstrăm un zîmbet. Într-o lume a ruajurilor sociale perfecte pînă la o mecanicitate inumană, noi am dori o pală de imperfecțiune adînc-umană. Într-o lume rece, necordială, am dori ospitalitatea prietenoasă de tip românesc. Într-o lume zgîrcită, utilitară, am dori păstrarea, reacționară, a disponibilității și gratuitului. Într-o lume cu fixuri mari și durabile, am dori mobilitatea proteică a lucrurilor încă nefixate, promițător-virtuale mai mult decît riguros plănuite. Într-o lume a mobilelor în viteză, am dori pasul grațios al unui tineret suplu, gimnast și balerin la scară națională. Am dori să se afle pretutindeni că avem cîntăreți, muzicieni dintre cei mai buni, că sîntem un mare stup muzical. Am dori o replică

românească la arhitectura modernă a lumii. Am dori, plecînd de la excelenta noastră geriatrie, o psihoterapie românească de vîrf și o psihotronie adecvată. Am dori, plecînd de la animismul nostru mitologic, o animare a mediului natural românesc, complement poate reacționar al ecologizării lui. Un coeficient mărit de poetizare la scara comportamentului uman. Un pantheism al locurilor, drumurilor, piscurilor. O invazie de artă, cu fior misterios dar cu semantică ușor descifrabilă. Școli de filosofie concurîndu-se acerb. O palestrică ușor marțială. Colonade, arcade și havuzuri ca-n visele Bietului Ioanide. O politețe absolut firească, necondiționată de interese utilitare. Un aer șui, hîtru și sfătos, ca antidot, reacționar, la înghețul matematic. Viclenii istețe, inventive, combătînd calculatoarele, după ce ne-am ultraperfecționat în ele. O viață între calcul și basm, între bolizi și Muma Pădurii. O țară de o prosperitate medie asigurată, negrăbită să-și procure luxul pentru ostentație, de-un ritm productiv suficient, dar nedîndu-se peste cap pentru recorduri uman-irevelante. O țară veselă fără bețivani și golani, vivace fără foială dezordonată, austeră fără schivnicie, religioasă fără bigotism. O țară de fantezie și de cumpăt. O țară pentru odihnă.

În România aerul trebuie să fie mai curat decît oriunde, apa mai bună, mîncarea mai gustoasă. Trebuie stopată dezvoltarea exponențială a industriei și chiar a agriculturii peste pragul unei relative bunăstări, în favoarea unui anume echilibru. Femeile românce să fie frumoase, grațioase, dornice dar și dificile la superlativ. Funcționarii publici să fie ca ma-

gistraţii, magistraţii ca sacerdoţii, tot aşa şi medicii, Să fie onoraţi foarte onorabil şi stîrpiţi dacă au strîmbătăţi interesate, vinovate.

Cadrele didactice de toate gradele să dezlănţuie o operă formativă generală, să pedagogizeze toată ţara prin animaţie. După cum cine n-are urechi nu poate să cînte, tot aşa cine n-are putere de animaţie nu poate să educe, n-are ce căuta printre educatori.

Educaţia prin simple precepte e o impostură.

Modelarea umană şi umanistă e lucrul cel mai complex, mai delicat din lume. În viziunea noastră, reacţionară, ea trebuie să treacă mult înaintea roboticei, generatoare de sclavi eficaci, oricît de tentantă ar fi supra-optimizarea celei din urmă.

Am fost pedepsiţi cu stigmatul mioritismului ; să facem din el o virtute, împăcînd omul cu moartea, — cerinţă deasupra oricărei farmacopei.

În general, să încercăm o societate a minusurilor noastre, a sechelelor ancestralităţii şi întîrzierii noastre, modernizîndu-le şi convertindu-le în plusuri de trăire, străjuind cu ele, zîmbitor, goana lumii spre neant. Să întîrziem puţin, cu întîrzierea noastră seducătoare, această goană a lumii. Să înflorim, deci, şi componenta noastră orientală, valorînd cu ea pe cealaltă. Să ne propunem şi să construim cel mai înaripat scenariu de sinteză Orient—Occident. Dacă n-avem vigoarea şi adîncimea rusească, nici fabricitatea apuseană, avem o oarecare idee de armonie. Dacă nu putem percuta istoric prin exces, să ademenim geografic prin cuminţenie şi culoare. Să fim o ţară pentru odihnă.

Poliţiştii noştri să zîmbească, dar să bată ; Vodă (sau Preşedintele) să fie bonom, savant, dar să tragă în ţeapă, pentru ca străzile noastre să fie cele mai sigure din lume. Să nu se falsifice vinurile. Să nu se falsifice nimic, lucruri sau oameni. Dar să se ecariseze stîrpiturile. Şi să se crucifice criminalii.

Cum nu ne trebuie prea multă bogăţie, nu ne trebuie nici prea mult depozit cultural. Valorile să rămînă vii, circulante. Să se asimileze în fapta de viaţă şi nu de inventar. Să fie o ţară de emustiaţie, nu o ţară greoi-licoroasă, cu podoabe înţepenite. Să realizăm veşnicia efemerului. Neputînd trăi în marele solemn, în gravul tortuos, să ne compensăm puţin în graţie. Şi chiar în derîdere. Tot sîntem aproape de sfîrşitul ciclului planetar ! Măcar să avem voie bună!

„Il n'est de grand amour qu'à l'ombre d'un grand rêve“, zice Chanteclair, aşteptînd ziua. Noi aşteptăm noaptea. Care să fie acest vis ?

În lipsa unui răspuns mai bun, vom zice : de a ne declina cît de cît identitatea, exemplară, în faţa unei istorii care ne-a ocolit, dar a unei ontologii care ne-a binecuvîntat.

De a crea, peste standardele civilizaţiei actuale, un stil românesc.

Incheiere

Aici se termină incursul nostru reacţionar.

Ne definim, într-un fel, drept conservatori. Avem unele puncte de contact cu marii conservatori ai trecutului nostru, Eminescu şi Maiorescu. Avem vagi înrudiri cu Blaga şi mai ales cu Noica. Dar şi cu destui alţii.

Dacă am face politică, am fonda un partid conservator, cu programul de mai sus. Dar noi nu facem politică în înţelesul curent. Iar cei care fac politică nu fac reacţionarism de tipul mai sus-enunţat, ci sînt liberali, progresişti, social-democraţi sau altfel, avînd a se ocupa concret de metode cît mai operaţionale pentru a transforma rapid România în... în ce ?

Iată ce rămîne încă greu de înţeles pentru noi : în vasalul cui ?

Noi am propus ca, în ciuda tribulaţiilor politice care ne-au subordonat totdeauna unor stăpîni şi unor modele, să ne găsim, dincolo de vuietul armelor, al ideologiilor şi al concurenţelor nimicitoare economico-industriale corsate în politic, un teritoriu, singurul posibil, al unei depline suveranităţi.

Să ne convertim aşa-zisele insuficienţe congenitale într-un act de mîndrie asumată. Să nu ne rebifăm la această analiză, poate cam severă, ci s-o convertim în act de luciditate, în stimul de evoluţie.

Să ne transformăm lunga noastră tăcere istorică, pentru unii asemănătoare morţii, într-un inconfundabil accent stilistic, vivace, diferenţial, al existenţei noastre, ca naţiune, pe acest pămînt.

Dar pentru asta, pentru a învăpăia ţara într-o posibilă schimbare la faţă de un alt tip şi a o face să înflorească stilistic trebuie să treacă neapărat un curent de înaltă tensiune prin noi toţi şi în special prin tineretul român.

De unde ?

Desigur, de la unii din marii noştri morţi eminenţi. Dar şi de la unii din marii noştrii vii, dacă mai sînt. Şi noi avem încredinţarea că, ascunşi în matricea poporului, ei sînt.

CUPRINS

CÎTEVA PRECIZĂRI 5
PREDOSLOVIE 9

I. UNELE CAPCANE ALE LUMII . . . 17
1. O predicaţie a demersului util 19
2. Dilema raţionalistă 24
3. Substituirea 30
4. Geometrizarea societăţii 35
5. Sub spectrul anulării 41
6. Cotropirea economică 44

II. CARACTERISTICI MORALE ROMÂNEŞTI 50
7. O istorie mică 51
8. Înţelepciunea mioritică 62
9. Despre trăit 68
10. Prin ce sîntem totuşi europeni ? 76
11. În minor 83
12. Veşnicia efemerului 88
13. Derizoriul 91
14. Timpul dislocuit 95

III. EMERGENŢE POLITICE 99
15. Un nou program politic 101
16. Trecut şi viitor 107
17. O minoritate ameninţătoare 111
18. O minoritate revendicativă 116
19. Chestiunea evreiască 119
20. Cît de independenţi sîntem 125
21. Standard şi stil 129
22. O încercare de stil românesc 133
ÎNCHEIERE 139

Director : ION PETCU
Redactor şef : ŞTEFAN DIMITRIU
Lector : EMIL PARASCHIVOIU
Tehnoredactor : SANDU ŞTEFĂNESCU

Dat la cules : 31.I.1992 ; Bun de tipar : 18.II.1992 ;
Apărut : 1992 ; Coli de tipar : 9

Comanda nr. 20 056
Regia Autonomă a Imprimeriilor
Imprimeria CORESI – Bucureşti

ISBN 973-95134-4-1

Zona Zoster.

- alifie de zinc (rețetă)

- vit B1 fortissimo forte N12 X

- 1 flac. drag. 2 pe zi

- 3 pe zi